

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

KONFLIKTY MĚŠŤANŮ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH V LETECH
1547-1560 VE SVĚTLE KNIHY SVĚDECKÝCH VÝPOVĚDÍ

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Pavel Král, PhD.

Autor práce: Jan Sahula

Studijní obor: Historie

Ročník: 4.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci Konflikty měšťanů v Českých Budějovicích v letech 1547-1560 ve světle Knihy svědeckých výpovědí jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Volary, 25. červenec 2013.

.....
Jan Sahula

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu práce panu PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., za trpělivost a hlavně podnět a další rady, bez kterých by práce nevznikla.

Rodině a přátelům, kteří mě vždy podporovali a měli pro mě cenné rady.

Děk patří také pracovníkům Státního okresního archivu v Českých Budějovicích, kteří byli vždy ochotní a vstřícní a nechali mě nahlédnout do zdejších archiválií.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl zrekonstruovat konflikty mezi obyvateli raně novověkého města, konkrétně královského města České Budějovice. Zaměří se na rozmezí let 1547-1556. Práce vychází z Knih svědeckých výpovědí, které se z uvedených let dochovaly v Archivu města České Budějovice. Předmětem zájmu budou spory trestněprávní a civilněprávní, zejména spory majetkové, násilné trestné činy, spory o testamenty či krádeže. Cílem práce bude kromě popisu a klasifikace konfliktů, do kterých měšťané vstupovali, snaha odhalit myšlenkový svět měšťana, který se odráží v jednotlivých výpovědích.

Annotation

The aim of the present Bachelor's thesis is to reconstruct conflicts among the inhabitants of early modern town more specifically the royal city of České Budějovice. The thesis focuses on the period between years 1547-1556. It's based on the books of testimonies which are deposited in the State District Archives in České Budějovice. The objects of interest are criminal and civil laws, especially conflicts of property, acts of violence, disputes of last wills or thefts. Besides description and classification of conflicts in which were citizens involved the aim of thesis is attempt to reveal burgesses word of thoughts.

Obsah

I. Úvod.....	8
I.1. <i>Vývoj městského práva do poloviny 16. století</i>	14
I.1.1. Počátky městského práva.....	14
I.1.2. Městské právo do roku 1547.....	16
I.1.3. Rok 1547 jako významná změna městské samosprávy.....	17
I.1.4. Správa Českých Budějovic	18
I.2. <i>Knihy svědeckých výpovědí</i>	20
I.2.1. Svědomí k potřebě.....	22
I.2.2. Jan Petřík z Benešova.....	25
II. Obsahový rozbor použitých pramenů	27
II.1. <i>Majetkové konflikty</i>	33
II.1.1. Dluh.....	33
II.1.1.1. <i>Spor mezi Annou a Havlem mlynářem</i>	34
II.1.1.2. <i>Dluh vsi Radostice</i>	35
II.1.2. Dědické řízení.....	35
II.1.2.1. <i>Spor mezi matkou a dětmi</i>	36
II.1.2.2. <i>Strýc a syn</i>	37
II.1.2.3. <i>Nenaplněný testament</i>	38
II.1.3. Shrnutí	40
II.2. <i>Trestněprávní konflikty</i>	41
II.2.1. Krádež	42
II.2.1.1. <i>Ztracený prsten Jana Kohuta</i>	42
II.2.2. Konflikty proti tělu a zdraví člověka	43
II.2.2.1. <i>Napadení Jerolíma ševcova syna</i>	44
II.2.2.2. <i>Levoboček Vaňka Hladkého</i>	44
II.2.2.3. <i>Zabití</i>	45
II.2.3. Shrnutí	46
II.3. <i>Panství</i>	47
II.3.1.1. <i>Spor o Rodlarův mlýn</i>	48
II.3.1.2. <i>Radostice</i>	51
II.3.1.3. <i>Spor o „Horní les“</i>	52
II.3.2. Shrnutí.....	52

II.4. <i>Ostatní konflikty</i>	54
II.4.1. <i>Křivé svědectví</i>	54
II.4.2. <i>Člověk na okraji?</i>	55
II.4.3. <i>Samuel žid</i>	55
II.4.4. <i>Zběhnutí poddaného</i>	56
II.4.5. <i>Rozsudek hrdelní</i>	56
II.4.6. <i>Výhrůžka</i>	57
II.4.7. <i>Nezvěstný manžel</i>	58
II.4.8. <i>List výhostní</i>	58
III. Knihy svědectví jako prostředek k poznání myšlení měšťana	60
III.1. <i>Čest</i>	60
III.1.1. <i>Člověk bezectný</i>	62
III.2. <i>Měšťan uvnitř sítě sociálních vztahů</i>	63
III.2.1. <i>Rodina</i>	63
III.2.2. <i>Ženská sounáležitost</i>	65
III.2.3. <i>Sousedství</i>	66
III.2.4. <i>Vztah měšťana a žida</i>	66
III.3. <i>Paměť</i>	68
IV. Závěr	70
V. Seznam použitých pramenů a literatury	73
V.1. <i>Nevydané prameny</i>	73
V.2. <i>Vydané prameny</i>	73
V.3. <i>Literatura</i>	73
V.4. <i>Internetové zdroje</i>	75

I. Úvod

Studium dějin měst navazuje v české historiografii na starší výzkumnou tradici zastoupenou především Zikmundem Wintrem a jeho dvoudílnou *Kulturou českých měst*.¹ Následovala řada prací týkající se dějin jednotlivých měst. Ta se soustřeďovala především na popisný výklad faktů. V současné době vznikla řada sborníků, které již reflektují výzkum sociálních a kulturních témat v prostředí měst.² V českém bádání chybí hlubší ponor do městského hospodářství a cechovní praxe.³ Rovněž analytický výzkum dějin městské správy a samosprávy se kromě několika prací zaměřených na prozopografických rozborech kariér jednotlivých členů městských rad, v zásadě omezil na normativní popis.⁴ V devadesátých letech 20. století vznikl sborník o dějinách měst, který si dal za cíl věnovat se kultuře každodenního života českých a moravských měst.⁵ Záslužným projektem se ukázal být *Historický atlas měst*, který pod vedením Evy Semotanové a Josefa Žemličky zpřístupňuje dějiny jednotlivých měst. V současnosti se

---

¹ Zikmund WINTER, *Kultura českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I-II.*, Praha 1890-1892.

² Výběrově nejnovější práce srov. Josef HRDLIČKA, *Telč 900 let (1099-1999)*, Telč 1999; Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000; Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, Praha, 2000; Bohumír ROEDL (ed.), *Louny*, Praha 2005; Marie TOŠNEROVÁ (ed.), *Beroun*, Praha 2008; Renata PISOVÁ (ed.), *Jihlava*, Praha 2009.

³ Výběrově srov. Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606)*, Praha 2006; Tomáš BOROVSÝ – Bronislav CHOCHOLÁČ – Pavel PUMPR (edd.), *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007; Irena KORBELÁŘOVÁ, *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1640-1780. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst*, Opava 1999.

⁴ Srov. Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. Prozopografická a diplomatická studie*, Sborník archivních prací 45, 1995, s. 291-510; Zdeněk VYBÍRAL, *Mocenské elity v tábořské obci doby předbělohorské*, Tábořský archiv 9, 1999, s. 151-184; Tomáš STERNECK, *Obnovování českobudějovické městské rady za třicetileté války*, Jihočeský sborník historický 74, 2005, s. 104-150.

⁵ Václav BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991.

dějinám měst věnuje Josef Hrdlička, který vydal několik prací týkajících se měst Telč⁶ a Jindřichův Hradec. Studie se zabývaly historií měst a jejich obyvateli měšťany⁷ a měšťankami.⁸ Soustředil se také na popis a interpretaci konfliktu Jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou na základě pamětí jednoho z jejich členů Jiřikem ze Kře.⁹ Přispěl do záslužného projektu s názvem *Historický atlas měst České republiky* svým pojednáním o městě Telč. Monografií, která přinesla ucelený pohled na historii měst, byla práce Jaroslava Millera *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*.¹⁰

Zkoumání trestněprávních pramenů měšťanské provenience nepatří mezi okrajovou oblast bádání. Většina prací se zaměřuje spíše na výčet a popis jednotlivých typů konfliktů.¹¹ Pro výzkum všedního života měšťanů jsou trestněprávní prameny pro nedostatek písemností osobní povahy jedním z možných východisek bádání.¹² Edice městských knih, které umožňují studium těchto pramenů, jsou publikovány již od počátku 20. století. Pražské městské knihy zpracované Václavem Vladivojem Tomkem

---

⁶ J. HRLDLIČKA, *Telč*.

⁷ TÝŽ, *Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči*, Vlastivědný sborník Vysočiny 12, 2000, s. 15-34.

⁸ TÝŽ, *Jindřichohradecké měšťanky na přelomu 16. a 17. století*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 217-224.

⁹ TÝŽ, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiřika ze Kře*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 188-208.

¹⁰ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*, Praha 2006.

¹¹ Výběrově srov. Jan POHL, *Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1910; Jan RENNER, *Knihy černé královského města Rakovníka*, Rakovník 1927; Emil PAVEL, *Knihy Smolné založené Léta 1588*, Liberec 1947; Zdeněk BIČÍK, *Knihy Smolné. Záznamy z Knih Smolných města Pardubic*, Hradec Králové 1969; Jaroslav PÁNEK, *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Praha 1977; Bohumír ROEDL, *Smolné knihy města Loun*, Sborník Okresního archivu v Lounech 6, 1993, s. 3-108.

¹² Další jsou prameny hromadné povahy např. testamenty, k nim srov. Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 90-125; Michela HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

a dále Josefem Tiegem byly prvními z mnoha prací.¹³ Prameny trestněprávní povahy jsou tvořeny především tzv. Smolnými knihami. První dvě práce vznikly na počátku dvacátého století. Jan Pohl a Jan Renner se zajímali o smolné knihy Rokycan respektive Rakovníka.¹⁴ Další ediční a teoretické práce vycházely v šedesátých letech 20. století. Karel Malý¹⁵ se věnoval smolným knihám a právu útrpnému v teoretické rovině. Jaroslav Pánek editoval *Smolnou knihu městečka Divišova*.¹⁶ Dále knihy města Pardubic zpřístupněné Zdeňkem Bičíkem.¹⁷ Hlubší zájem se začal rozvíjet od osmdesátých let 20. století. Stať Bohumíra Roedla analyzovala drobnou kriminalitu v Žatci a Lounech.¹⁸ Podobná studie sepsaná Jaroslavem Pánkem zkoumala městské hrdelní soudnictví v oblasti mezi Brdy a Sázavou.¹⁹ V devadesátých letech začínají vznikat studentské práce čerpající z knih svědomí. Knihy pražských měst zpracovala ve své práci Zlata Brátková.²⁰ Trestněprávní agendě se věnovala Hana Hrachová, jež zpracovala knihy rokycanské.²¹ Novějším příspěvkem jsou dvě práce obhájené na Jihočeské univerzitě. Problémům partnerských vztahů se na základě knih svědomí věnovaly Ilona Slabová

---

¹³ Výběrově srov. Václav NEŠPOR, *Městské knihy archivu olomouckého od r. 1343 do r. 1848*, Olomouc 1927; František HOFMANN, *Městské knihy litomyšlské do konce 15. století*, Praha 1950; TÝŽ, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století. Topographie der Stadt Jihlava (Iglau) in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Jihlava 2004; Rostislav NOVÝ, *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 4, Praha 1963; Ludmila SULITKOVÁ, *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. I. Úvodní svazek*, Brno 1998; Magdalena ČOUPKOVÁ (ed.), *Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch*, Uherské Hradiště 2001; Štěpán GILAR, *Městská kniha České Třebové 1375-1488*, Ústí nad Orlicí 2000.

¹⁴ J. POHL, *Knihy*; J. RENNER, *Knihy*.

¹⁵ Karel MALÝ, *O smolných knihách a právu útrpném*, Dějiny a současnost 3, 1961, s. 16-18.

¹⁶ J. PÁNEK, *Smolná kniha*.

¹⁷ Z. BIČÍK, *Knihy*.

¹⁸ Bohumír ROEDL, *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám městského soudnictví před Bílou horou*, Folia historica bohemia 7, 1984, s. 251-267.

¹⁹ Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. Výsledky, problémy a perspektivy studia*, Československý časopis historický 32, 1984, s. 698 – 701.

²⁰ Z diplomové práce vznikla stať Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, Pražský sborník historický 31, Praha 2000, s. 5-32.

²¹ Hana HRACHOVÁ, *Trestněprávní agenda v Rokycanech na konci 16. století*, Praha 1999.

a Gabriela Váňová.²² Ondřeje Hladík se zabýval kriminalitou na Novém Městě pražském v roce 1586,²³ v loňském roce (2012) ji rozpracoval ve své monografii do roku 1593.²⁴ Věnoval se v ní analýze trestné činnosti, sociální skladbou odsouzených i dnům, během kterých probíhala soudní jednání.

Je patrné, že v současné době je knihám svědomí věnována pozornost, a to nejen z hlediska kriminality. Doposud chybí monografické zpracování tématu, které se postupně dostává do popředí zájmu badatelů. České dějepisectví se zaměřuje na odhalování příčin a důsledků kriminality ve městech a městečkách.²⁵ Badatelská reflexe individua zpracovaná cennými pracemi vycházejícími ze studia měšťanských testamentů²⁶ pro trestněprávní prameny chybí.²⁷ Vydání syntézy dějin raného novověku pod názvem Společnost českých zemí, struktury, identity, konflikty kolektivem autorů pod vedením Václava Bůžka přinesla řadu východisek i pro bádání o každodennosti měšťanů raného novověku. Podobná syntéza do té doby pro české prostředí

---

²² Gabriela VÁŇOVÁ, *Manželství a manželské spory ve světle raně novověké knihy svědomí*, České Budějovice 2006 (= Diplomová práce Historického ústavu Filozofické fakulty); Ilona SLABOVÁ, *Partnerské vztahy v raném novověku ve světle knih svědomí*, České Budějovice 2007 (= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty).

²³ Ondřej HLADÍK, *Kriminalita a právo na Novém Městě pražském v roce 1586*, Praha 2008.

²⁴ TÝŽ, *Kriminalita v rudolfínské Praze, Zločin a právo na Novém Městě pražském v letech 1585-1593*, Praha 2012.

²⁵ Jindřich FRANCEK – Tomáš ŠIMEK (edd.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk – Pardubice, 1995; B. ROEDL (ed.), *Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580-1587*, Praha 2003; Tereza SIGLOVÁ, *Soudové zisky nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Brno 2011.

²⁶ Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. století do počátku 17. století*, Sborník archivních prací 48, 1998, s. 3-106; Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600-1602) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 90-127; Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

²⁷ Srov. Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 15-16.

neexistovala.²⁸ Josef Hrdlička, Petr Hlaváček a Zdeněk Vybíral přináší řadu odpovědí o kolektivních i individuálních představách měšťanů za pomoci metod historické antropologie i další možné směry budoucího historického výzkumu, např. studium trestněprávních pramenů pro pochopení kolektivních identit měšťanů nebo prozkoumání hlubší prozkoumání měšťanských testamentů a pozůstalostních sporů. Na tyto závěry by měla práce navazovat.

Předkládaná bakalářská práce se pokusí nahlédnout do měšťanské každodennosti Českých Budějovic mezi léty 1547-1560. Jako pramenná základna byly využity Knihy svědeckých výpovědí, které se dochovaly ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích. Cílem práce je odhalit typy konfliktů, které byly zaznamenány městskou kanceláří mezi roky 1547 až 1560. Jednotlivé konflikty budou rozděleny do kategorií navržených Jaroslavem Pánkem v jeho práci o Městském hrdelním soudnictví.²⁹

Z metodologického hlediska práce navazuje na studium dějin kolektivních a individuálních mentalit lidí raného novověku. Vychází zejména ze závěrů učiněných v syntéze *Společnost českých zemí*³⁰ a v práci Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život v raném novověku I a II*.³¹ Má představit konflikt v rovině popisné, ale také jako prostředek ukazující na kvalitativní změny v myšlení jednotlivých sociálních skupin společnosti. Cílem je odhalit individuální představy měšťanů o zásadních pojmech. Co pro měšťana znamenala čest? Bylo možné čest bránit nebo ji ztratit? Jaký význam měla pro raně novověkého člověka rodina? Byla rodina jednotnou sociální skupinou nebo mezi jejími členy docházelo ke konfliktům? Existovaly mezi měšťany i jiné formální nebo neformální vztahy? Jakým způsobem byl ovlivněn vztah měšťana s osobou jiného vyznání? Proč byla pro člověka raného novověku důležitá paměť?

Práce je rozdělena do tří kapitol. Úvodní kapitola nastíní vývoj městské správy do poloviny šestnáctého století spolu s konkrétním příkladem města Českých

---

²⁸ Kromě monografie od J. MILLERA, *Uzavřená společnost*. Kde byla klíčová pozornost věnována na příkladech imigrace cizinců, židů a urozených osob do měst proměnam kolektivní identity měšťanů.

²⁹ J. PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 712-714.

³⁰ V. BŮŽEK, *Společnost*.

³¹ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999; TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku II. Vesnice a město*, Praha 2006

Budějovic. Součástí bude diplomatický rozbor Knihy svědeckých výpovědí s podkapitolou o Janu Petříkovi z Benešova městském písaři, který zkoumané knihy napsal. Druhá kapitola bude obsahovat obsahový rozbor pramenů a jeho rozčlenění do jednotlivých typů konfliktů. Třetí kapitola se pokusí odhalit individuální a kolektivní představy měšťanů které se projevují v jejich svědectvích.

I.1. *Vývoj městského práva do poloviny 16. století*

I.1.1. Počátky městského práva

Základy městského práva vznikaly mimo území českých zemí a byly přeneseny nejdříve cizími kupci, kteří se jimi řídili jako svým osobním právem. Důležitou složkou těchto zvyklostí bylo výsostné právo samosprávy v osobě rychtáře. Podle obou souborů městských práv (tzv. Sachsenspiegel a Schwabenspiegel) tvořila města dva základní právní okruhy: severoněmecký (též magdeburský) a jihoněmecký (norimberský). Magdeburský okruh reprezentovala města na severu země, např. Chomutov, Louny a Malá Strana. Norimberský potom města na jihu samozřejmě sem spadaly i České Budějovice. Rozdíl se projevovaly především v soudnictví.³² Města již při svém založení dostávala nejen základní právní příslušnost, ale i vzorová města, k nimž se měla v nejasných případech obracet pro poučení. Postupně na severu takovými vzorovými městy staly - Litoměřice a Opava, později Olomouc. Jako vzory měly pro oblast jižní působit města - Staré Město pražské, Brno a Jihlava. Jihoněmecká oblast se nadále štěpila, až se vytvořily zcela domácí okruhy práv, a to pražský, brněnský, jihlavský a znojenský. Města k uvedeným okruhům nepříslušela pouhou geografickou vzdáleností, ale spíše formou spřízněnosti. Např. podle vrchnostenské příslušnosti (města biskupská), nebo krajového vztahu, na jehož základě se vytvářela řada stolic nižšího řádu (např. České Budějovice v pražské oblasti). V 16. století již výrazně převažovala města řídicí se pražským právem.³³

Formování domácích stolic vytláčilo potřebu poučení v zahraničí. Žádosti o poučení byly od poloviny 14. století zakazovány panovníkem.³⁴ Jednotnost městského práva v příslušném obvodu se vztahovala na královská i poddanská města bez rozdílu. Některá poddanská města navíc obdržela tzv. královské právo, tj. plnou míru vnitřní svobody, práv a zvyklostí, jaké užívala města královská.³⁵ Každé město si ale nadále právo uzpůsobovalo zejména vlastním zvyklostem s odkazy na římské právo.

Jen v několika málo případech jsou města nebo měšťané pojímáni jako celek. Až teprve brněnská práva z roku 1243 a hlavně listina adresovaná Kolínu roku 1285

---

³² Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 236.

³³ Tamtéž, s. 237.

³⁴ Roku 1350 a 1352 na Moravě, r. 1387 v Čechách, tamtéž, s. 237.

³⁵ Prvně roku 1361 Bavorov a dále i v 15. století města rožmberská, tamtéž, s. 237.

Václavem II. s výslovným vyjádřením, že její obsah se má vztahovat i na další města. Král zde reagoval na změnu společenské situace, kdy se prvního skutečného sněmu po smrti Přemysla II. zúčastnily i špičky měšťanů. Sama města až do husitství nedospěla k vytváření společné jednoty v rámci státu, která by byla analogická zemské obci šlechticů.³⁶

Správcem královského města byl ve jménu panovníka rychtář. Úřad rychtáře obsazoval panovník pronájemem rychty časově určeným. Jako královský zástupce ručil rychtář především za mír a pořádek ve městě včetně dodržování právního řádu, konkrétně mu podléhalo soudnictví. Městské soudnictví se vztahovalo na všechny záležitosti týkající se měšťanů, patřily k němu i spory měšťanů o statky ležící mimo město³⁷ a městské soudy měly právo zakročit i proti šlechtici, pokud se provinil ve městě. Měšťan osobně nemohl být souzen jiným soudem než městským a pouze měšťanem.³⁸

Rychtář byl hlavní osobou u všech typů městských soudů. Nejvýznamnější z nich byl tzv. *zahájený soud*,³⁹ tj. slavnostní soud, zahájený zvláštním ceremoniálem, jehož usnesení zaručovala klatba stíhající jeho porušení. Konal se veřejně čtyřikrát ročně o suchých dnech. Na něj časově navazoval obvykle tzv. *zavítý soud*, *posudek*,⁴⁰ vyřizující kompetenčně tytéž záležitosti, a to případy nevyřízené na zahájeném soudu nebo záležitosti méně důležité. Rychtář vedl řízení u obou soudů. Ode všech typů soudů bylo možné odvolání k panovníkovi ve většině měst konkrétně k podkomořímu.⁴¹ Důležitou roli hrál stejně jako u zemského sněmu sbor přísedících (*iurati*) vybraných ostatními a králem potvrzených, kteří svou funkci stvrzovali přísahou. Měli úlohu úředních svědků při nesporném řízení a vlastních nálezců práva při řízení sporném.⁴²

---

³⁶ Dalším případem, kdy je měšťanstvo pojímáno jako celek, je považováno až královské povolení svobodné dispozice s majetkem včetně svobodného testamentu a rozšíření dědického práva pro měšťany z roku 1372 a úprava městského bernictví, tamtéž, s. 238.

³⁷ Až po polovině 14. století se ustálil úzus, že spory o statky náležející měšťanům patří před zemský soud, tamtéž, s. 239.

³⁸ Tamtéž, s. 239.

³⁹ Tzv. *iudicium bannitum, contestatum, vigorosum*, tamtéž, s. 239.

⁴⁰ *Subiudicium, iudicium peremptorium, cauda iudicii*, tamtéž, s. 239.

⁴¹ Po roce 1337 k městskému hofrychtěři, tamtéž, s. 239.

⁴² Objevují se v pramenech kolem poloviny 13. století, v Brně 1243, na Starém Městě pražském 1258, tamtéž, s. 239.

I.1.2. Městské právo do roku 1547

Husitská revoluce znamenala pro města značný nárůst moci. Zakoupením venkovských i lenních statků husitů a jejich přívrženců se zvětšila jejich hospodářská základna a samostatnost na panovníkovi. Na zemských sněmech již města vystupovala po boku obou šlechtických stavů jako rovnocenný partner, jako nový stav. Během vlády Zikmunda Lucemburského a Albrechta Habsburského zůstala povinnost měst vůči králi pouze v rovině přísah konšelů králi a v povinnostech měst odvádět peněžité dávky. Po přijetí Jiřího z Poděbrad za „správce a ředitele pražských měst“ naopak síla měst vzrostla. Jako král uděloval městům četná privilegia hospodářského i správního rázu. K obratu došlo za vlády Vladislava Jagellonského, kdy vzrůstalo napětí mezi šlechtou a městy.⁴³

Zápas mezi šlechtou a městy vyvrcholil v osmdesátých letech 15. století. Zejména problematika hospodářská⁴⁴ a účast měst na zemském sněmu byla trnem v oku šlechty. Konečně mělo tuto otázku vyřešit vydání Vladislavského zřízení zemského roku 1500, které účast městského stavu na sněmu nepovolilo.⁴⁵ Města se jednání nezúčastnila a na jeho vytvoření se nepodílela. Šlechta se opírala zejména o tvrzení, že města nemohou svůj stavovský charakter dokázat žádným privilegiem. Král Vladislav se přiklonil na stranu šlechty a zřízení roku 1502 potvrdil. Přesto spor neustával, až roku 1508 získala města zápis do desek zemských o právoplatnosti jejich hlasu v záležitostech, které se jich týkají. Svatováclavská smlouva roku 1517 stvrzovala rozhodnutí předešlé.⁴⁶ Hospodářské záležitosti byly navíc řešeny ve prospěch šlechty s výjimkou řešení otázky vaření piva, které bylo odročeno na šest let.⁴⁷

Vnitřní správa města přešla do rukou rady, která se obohatila na úkor klesajícího vlivu rychtáře. Veškeré soudnictví přešlo na radu, stala se tak představitelem města odpovědným za jeho vnitřní život i politické postoje.⁴⁸ Rada se skládala z konšelů, jejichž počet se v jednotlivých městech lišil. Ustálil se, ale přibližný počet dvanácti

---

⁴³ Tamtéž, s. 246.

⁴⁴ Likvidace mílového práva měst, monopol na vaření piva, vyžadování zběhlých poddaných, tamtéž, s. 247.

⁴⁵ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské. A navazující prameny*, Praha 2007.

⁴⁶ J. FRANCEK, 24. 10. 1517. *Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006.

⁴⁷ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK, *Dějiny*, s. 247.

⁴⁸ Rychtářské soudy se zachovaly pouze ve městech severoněmeckého okruhu, tamtéž, s. 248.

konšelů v jihoněmecké oblasti. V oblasti severoněmecké se rozlišovalo mezi vlastní radou, o čtyřech až šesti konšelech a soudními přísežnými, kterých bývalo sedm až jedenáct. Členství v radě bylo určeno speciálně národnostními a náboženskými požadavky. Členové se pravidelně střídali, předsedou rady byl *primus*.

Pokusem o první sepsání městského práva mělo být vydání *Práv Městských* od Mistra Brikcího z Licka roku 1536.⁴⁹ Jednalo se o soupis do češtiny přeložených nálezů brněnského a jihlavského práva. Tyto dva právní okruhy byly hojně používány. Kvůli odporu měst, neboť byl soupis formulován ve prospěch královské moci nad městy, nebyl přijat jako kodifikace městského práva. Zůstal tedy právní knihou, která byla spíše využívána jako pomůcka bez právní moci.

I.1.3. Rok 1547 jako významná změna městské samosprávy

Samospráva a stavovské postavení měst se zásadně změnila po porážce stavovského povstání roku 1547.⁵⁰ Za svou účast v odboji proti Habsburkům byla potrestána všechna česká města s výjimkou Českých Budějovic, Plzně a Ústí nad Labem. Trestem byly hospodářské⁵¹ a politické sankce, které fakticky ukončily autonomní vývoj měst. Do čela královských měst byl opět jmenován rychtář, který měl všestranný dohled nad životem ve městě. Byl mu svěřen dohled soudní a správní a jeho funkce byla městu fakticky nepřátelská. Zasedal pravidelně v městské radě, sledoval její jednání a referoval o něm králi. Měl zamezit všemu, co by směřovalo proti králi a zvláště dbát na královské finance. Současně dozíral na cechy, které se scházely pouze s jeho souhlasem. Města byla navíc zbavena vlivu na složení rad, které byly nadále jmenovány královskými komisaři. Jakékoliv scházení městské obce bylo zakázáno.⁵²

Města ztratila svůj hlas na sněmech prohlášením, že jsou královskou komorou. Sněmů se nadále mohla zúčastňovat jen z milosti krále, mohla zde jednat jen

---

⁴⁹ Josef JIREČEK (ed.), *M. Brikcího z Licka Práva Městská*, Praha, 1880.

⁵⁰ Srov. Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547*, Praha 1968-1984; Petr VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie, in: Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. - 30. 9. 1997*, Pardubice-Praha 1999.

⁵¹ Konfiskace pozemkové majetku, uložení pivní daně a zejména odevzdání městských i zádušních důchodů králi. To způsobilo trvalé zadlužení měst trvajících až do poloviny 18. století. Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK, *Dějiny*, s. 251.

⁵² Tamtéž.

o městských záležitostech. Pro městské právo mělo zásadní význam zřízení *apelačního soudu*.⁵³ Místo aby města hledala poučení u Starého Města pražského, měla se od 20. ledna 1548 obracet na první moderní soud v českých zemích. Činností apelačního soudu byla také prolomena stará zásada, že jen měšťan soudí měšťana.

Podoba městského práva zůstala vesměs zachována až do josefínských reforem. V dílčích aspektech se města dočkala uvolnění v souvislosti se sepsáním práv Pavla Kristiána Koldína roku 1579.⁵⁴ Koldín do nich ale nepřejal právo magdeburské, proto nebyla některými městy severoněmeckého okruhu přijata.⁵⁵ Měštům bylo přiznáno zpět právo navrhnout složení městské rady odcházející radou. Navíc byla městu navracena pravomoc nad cechy a řemesly.⁵⁶

I.1.4. Správa Českých Budějovic

České Budějovice náležely již od svého založení roku 1265 k okruhu jihoněmeckého práva. Odvolacím a poradním místem bylo Staré Město pražské. Nejstarší podoba správy města vycházela z prvku panovnického a samosprávného. Nad městem měl rozhodovací, výkonnou a soudní pravomoc panovník, který jako svého zástupce dosazoval rychtáře.⁵⁷ Úkolem rychtáře bylo hájit zájmy panovníka a ručit za pořádek ve městě. Protiváhou rychtářské moci byl sbor přísežných, který tvořili vybraní měšťané jmenovaní královským podkomořím. Podkomoří do Budějovic pravidelně přijížděl a kromě obnovení sboru přísežných se za jeho účasti konal tzv. soud podkomorský. Moc rychtáře se zmenšovala v průběhu 14. století ve prospěch purkmistra a městské rady jakožto představitelů městské samosprávy.⁵⁸ V Českých Budějovicích je městská rada poprvé doložena roku 1335. Rozhodujícím činitelem pro politiku města se rada stala na přelomu 14. a 15. století. Rychtáři zůstala pravomoc nad městským soudem. V pohusitském období byl již nahrazen purkmistrem. Členem městské rady neboli

---

⁵³ Karolína ADAMOVÁ, *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*, in: Pocta akademiku Vaněčkovi k sedmdesátým narozeninám, Praha 1975, s. 101-112.

⁵⁴ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská Království českého a Markrabství moravského*, Praha, 1876.

⁵⁵ Zejména Litoměřicemi a Louny, jimž bylo přijetí zákoníku uloženo roku 1610 usnesením zemského sněmu.

⁵⁶ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK, *Dějiny*, s. 253.

⁵⁷ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006, s. 290.

⁵⁸ Tamtéž.

konšelem se mohl stát měšťan vlastníci ve městě nemovitost a určité jmění. Radu tvořilo 12 měšťanů, kteří volili purkmistra vždy na jeden měsíc, aby se radní ve funkci v průběhu roku vystřídali. Složení městské rady bylo potvrzováno podkomořím.⁵⁹ Z počátku zasedala rada v domech jejích členů. Doba výstavby radnice není známa někdy mezi lety 1417, až 1433 byla přemístěna na Náměstí Přemysla Otakara II. do Knollova domu.⁶⁰ Správy se účastnila i městská obec, širší shromáždění měšťanů, která byla svolána v případě vyslovení souhlasu s nejdůležitějšími rozhodnutími městské rady. V souvislosti s hospodářským rozvojem města se v 15. století rozrůstala městská samospráva. Byl zřízen úřad *Magister salis*, který dohlížel na obchod se solí. *Magister pontium* spravoval městské mosty.⁶¹ Město mělo svého kata. Úřad šestipanský vznikl roku 1429 za účelem správy obecního jmění a nemovitostí. Vznik úřadů pro správu jednotlivých agend se datuje do první poloviny 16. století. V čele úřadu stáli volení úředníci zvaní *oficiales*.⁶² Městská rada rozdělovala část obecního jmění jednotlivým úřadům, které jí pravidelně předávaly vyúčtování svého hospodaření. Kompetence byly přidělovány i členům městské rady. Byli přidělováni např. k obecní truhle, k mýtu, ke špitálu, obecním knihám nebo jako správci kostelů.⁶³

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 290.

⁶⁰ Tamtéž, s. 454.

⁶¹ Tamtéž, s. 290.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

I.2. *Knihy svědeckých výpovědí*

Základem předkládané práce jsou knihy svědeckých výpovědí nacházející se v SOkA České Budějovice, Archivu města České Budějovice pod inventárním číslem 1114 a 1115.⁶⁴ Jedná se o dvě knihy, první obsahuje výpovědi pro léta 1547-1551, druhá mapuje období let 1552-1556. Celkem obsahují obě knihy 106 stránek svědeckých výpovědí, žádostí o svědecké výpovědi či dlužná narovnání. Knihy jsou 21x32 cm veliké. Psány jsou z větší části stejným pisatelem, konkrétně Janem Petříkem.⁶⁵ V případech žádostí o sepsání svědeckých výpovědí, které jsou také v knihách uloženy, jsou psány žadateli.⁶⁶ Knihy jsou psané v češtině, pouze v několika případech se jedná o zápisy psané německy.⁶⁷

Co to jsou knihy svědeckých výpovědí? Knihy či spíše svědecké výpovědi vznikly za účelem podání důkazních materiálů ve formě svědeckých výpovědí k soudním přím. Původcem vzniku písemnosti se stává žalobce nebo naopak obžalovaný, kteří se chtějí výpověďmi co největšího počtu svědků domoci svého práva. V jiných městech byly většinou obdobné knihy vedeny pod názvem *Knih smolná*.

Protože se nejedná o práci ediční, pokud je citováno z nevydaných pramenů, jsou citace transkribovány podle moderních edičních zásad. Použity jsou zásady použité Pavlem Králem ve své ediční práci.⁶⁸ Byla doplněna interpunkce a velká písmena ve

---

⁶⁴ Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOkA), Archiv města České Budějovice (dále AM), Městské knihy, inv. č. 1114 a 1115.

⁶⁵ Vysloveně uveden je Jan Petřík dvakrát, nejprve na závěr pře o Rodlarovský mlýn, tamtéž, inv. č. 1114, *V té při mezi knězem Janem a Burianem*, 1549, s. 14; podruhé ve sporu mezi Burianem ze Šonova a Janem Višněm z Větrní, tamtéž, inv. č. 1115, *V té při mezi urozenými panem Burianem ze Šonova a Janem Višněm z Větrní*, 1554, s. 75.

⁶⁶ Např. Žádost Doroty z Šonova, tamtéž, *Jene toho svědomí na tebe žádám*, 1552, s. 56; nebo Tamtéž, *Rychtář z Mezipotočí tohoto svědomí, aby nám podle práva a zřízení zemského sezna*, rok neznámý, s. 57.

⁶⁷ Část sporu o Rodlarovský mlýn, tamtéž, s. 14; nebo Svědectví k potřebě Johnise Scherhakla roku 1554, tamtéž, inv. č. 1115, *Zeugnis auf begeren Johnis Scherhakl*, 1554, s. 85; nebo Svědectví, která jsou následně přeložena do češtiny pro potřeby Melichara Plankleho, tamtéž, *Svědomí k potřebě Melichara Plankle*, 1551, s. 43.

⁶⁸ Srov. Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice 2002, s. 106-111; Václav BŘEZAN (ed. Jaroslav PÁNEK), *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985, s. 675-677; Petr VOREL (ed.), *Česká a moravská*

vlastních jménech. Psaní *i/i* a *y/y* bylo přizpůsobeno dnešní normě českého jazyka. Spřežka *rz* byla nahrazena *ř* (*potřebě* místo *potrzebě*). Spřežka *cz* byla nahrazena podle potřeby *č* nebo *c* (*učiniv* místo *ucziniw* a *Humpolec* místo *Humpolecz*). Psaní diftongů bylo přizpůsobeno dnešnímu úzu. Užití *ia* bylo změněno na *á* (*žádám* místo *ziadam*), *ie* zaměněno podle potřeby na *í* nebo *ě* (*svědectví* místo *sviedectvie*). Samohlásky a souhlásky byly upraveny podle současného pravopisu *aa* nahradilo *á* (*mám* místo *maam*), *uo* bylo změněno na *ů* (*můj* místo *muoj*), *ss* bylo přepsáno na *š* (*Šonova* místo *ssonova*). Souhláska *z* byla podle logického užití nahrazena *ž* (*žádám* místo *ziadam*) a písmeno *w* přepsáno do dnešní podoby *v* (*vás* místo *waas*). Užití *s/z* v předložkách a předponách bylo upraveno, aby odpovídalo dnešnímu užívání (*s Šonova* nahrazeno *z Šonova*). Byla doplněna diakritika. V hranatých závorkách je rozepisován text, který byl zkrácen (*uč[iniv]*, *př[ísahu]*, *s[vatého]*). Stejným způsobem je označeno doplnění chybějících písmen (*Rožm[ber]ka*). Knihy neobsahují číslování stránek, pro potřeby snadnějšího dohledání bylo stránkování uměle vytvořeno. První svědectví z roku 1547 je označeno jako strana 1 a končí výpovědí z roku 1556 označenou jako strana 106.

---

aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551, Pardubice 1997, s. 32-33.

I.2.1. Svědomí k potřebě

Podoba jednotlivých výpovědí je ustálená, začíná názvem sporu, který obvykle obsahuje text „*Svědomí ku potřebě...*“⁶⁹ následuje jméno „žadatele“ o svědectví. Poté je doplněn datací a označením konkrétní výpovědi pro potřeby pozdějšího dohledání. Končí uvedením dvou svědků, či přísedících, kteří se zápisu svědomí účastnili.⁷⁰ V několika případech, kdy není žadatelem pouze jediná osoba, ale jedná se o zápis sporu více osob, které si nejspíše nechává vyhotovit samotný soud, je název svědectví „*V té při která jest mezi ...*“.⁷¹ Poté jsou uvedeny strany, které ve sporu vystupují „*z jedné a [...] z strany druhé*“.⁷² V druhé knize výpovědí, se nalézají také jednotlivé žádosti o sepsání svědectví, která jsou nadepsána „*... tohoto svědomí na váš žádám*“.⁷³ Co se týče označení výpovědí, jsou uvedena slovem „*Acte*“ a písmenem „*f*“ a číslicemi I až VIII, u některých svědectví najdeme ještě označení „*p9*“,⁷⁴ v mnohých případech se ale shodují a není proto lehké určit, podle jakého klíče byly řazeny. Výpovědi, které jsou psány německým jazykem, jsou nadepsány stejným způsobem „*Zeugnis auf begeren ...*“.⁷⁵

Samotný text výpovědi začíná jménem svědka, který svědčí, buď pro, nebo proti žadateli o uvedené svědectví. Každý svědek musel své svědectví stvrdit přísahou, která je zmíněna zápisem „*... učiniv přísahu podle práva svědčil/a takto...*“.⁷⁶

---

⁶⁹ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Městské knihy, inv. č. 1114, *Svědomí k potřebě Mikuláše Humpolce z Tuchoraze*, 1547, s. 1.

⁷⁰ Jednalo se nejspíše o konšele, nebo další významné členy města. Nejčastěji jsou jmenováni *Nicolas Sluka, Bartoloměj Erkl, Jan Sherhagl, Jan Torch* a další, tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, *V té při, která jest mezi Dorotou z Šonova a Pavlem opatem Vyšebrodského kláštera*, 1549, s. 19.

⁷² Tamtéž, s. 19.

⁷³ Tamtéž, inv. č. 1115, *Jene tohoto svědomí na vás žádám*, 1552, s. 56.

⁷⁴ Konkrétní podoba celého nadpisu vypadá takto „*Svědomí k potřebě Alexandra Perníkáře na Táboře, Acte fVI p9 Valentini 1552 In putia duo Nicolai Mathes Steniheusl*“, tamtéž, *Svědomí k potřebě Alexandra Perníkáře*, 1552, s. 64.

⁷⁵ Tamtéž, *Zeugnis auf begeren Johnis Scherhagl*, 1554, s. 85.

⁷⁶ Např. „*Apollonia Bécharka v Budějovicích Českých učiniv přísahu podle práva svědčila takto...*“, tamtéž, s. 85

Pokud se jednalo o více svědectví k jednomu sporu, či se jednalo pouze o jednoduché sdělení, byl tento zápis nahrazen „... uč[iv]: př[ísa]: pod[le]: p[ráva] svě[dčil]: ...“⁷⁷ u dlouhých sporů si písař vystačil pouze s krátkým „ ... uč[iv] ...“.⁷⁸ Poté je uvedena samotná výpověď.

I samotná výpověď měla často ustálenou formu, je proto na místě klást si otázku, zdali nebyla písařem diktována a svědek pouze doplňoval potřebné informace. Konkrétně ve svědectvích týkajících se sporů o vlastníka panství či usedlosti, se svědci omezili pouze na krátké „ ...to dobře pamatuji... “ nebo „... to je mi dobře vědomo, že“⁷⁹ uvedená usedlost patří majiteli nebo „žalobci“. Samozřejmostí je i uvedení datace události, která se stala podmínkou pro sepsání svědectví, většinou uvedena slovy „ ...některou chvíli (času) před pěti nedělemi ... “ apod.⁸⁰

Závěrečný souhrn se nalézá po uvedení veškerých výpovědí, a to pouze u malého počtu listin. Obsahuje pouze drobný zápis o seznámení žadatele s obsahem výpovědí, či že jsou uvedená svědectví uložena na radnici. V několika případech, např. u dlouhého sporu Jíry mlynáře, je na konci všech výpovědí uveden i písař těchto svědectví, kterým je nejznámější raně novověký budějovický písař Jan Petřík z Benešova.⁸¹ V případech, kdy si svědectví vyžádal měšťan mluvící českým jazykem,

---

⁷⁷ „Petr Lasce poddaný jejich milosti pana z Rožmberka uč[iv]: př[ísa]: pod[le]: p[ráva]: svě[dčil]: takto...“, tamtéž, inv. č. 1114, V té při mezi knězem Janem a Burianem ze Šonova, 1549, s. 12.

⁷⁸ „Mikuláš služebník panský na Krumlově uč[iv] ...“, tamtéž.

⁷⁹ Např. „Martin Rodlar [...] svědčil takto. To jest mi dobře vědomo, neb jsem se na tom Rodlarově mlýně rodil i vychoval ... pány z Rožmberka za pány sme měly...“, tamtéž; „...svědčil takto. To je mi dobře vědomo, že mlynáři na Rodlarově mlýně vždycky pány z Rožmberka za pány své měly...“, tamtéž; „Martin Sinčár [...] takto. Pamatuji dobře od padesáti let [...] pána neměl než pány z Rožm[ber]ka“, tamtéž.

⁸⁰ Např. „V sobotu den S[vatého] Václava nyní minulou...“, tamtéž, s. 19; „...bude tomu několik neděl...“, tamtéž, s. 1.

⁸¹ „Tato svědomí jste ode mě Jana Petříka radního písaře města Budějovic podle zřízení Zemského zapsána...“, tamtéž, V té při mezi knězem Janem a Burianem ze Šonova, 1549, s. 14.

ale svědci byly německy mluvící, jsou svědectví sepsána německy a následně je uvedeno „...*Uvedená svědomí jsou do češtiny přeložena a [...] podána*“.⁸²

Následující kapitola se bude věnovat osobě písaře Jana Petříka z Benešova, který je zapisovatelem do budějovických městských knih v letech 1547-1556 a vytvořil Knihy svědeckých výpovědí.

---

⁸² „*Tato svědomí jsou přeložena a témuž Melicharovi Planklovi, česky podána.*“, tamtéž, *Svědomí k potřebě Melichara Plankle*, 1551, s. 43.

I.2.2. Jan Petřík z Benešova

Knihy svědeckých výpovědí města Českých Budějovic jsou sepsány jednou z nejvýraznějších postav města Janem Petříkem z Benešova.⁸³ Jan se narodil asi roku 1499 v Benešově u Prahy. Byl katolického vyznání, a proto se jeho studijním působištěm stala vídeňská univerzita, kde je uveden roku 1518 v univerzitní matrice. Po dosažení titulu bakalář se vrátil do Čech nikoliv však do Benešova, ale do Českých Budějovic, kde několik let působil jako učitel a městský písař. Po roce 1530 odešel do služeb Adama z Hradce, kde působil jako vychovatel jeho šlechtických synů až do roku 1536.⁸⁴

Po smrti tehdejšího budějovického městského písaře se vrátil do města, usadil se a stal se zdejší písařem. Zastupoval město na zemských sněmech a při důležitých soudních jednání, což mu umožnilo jeho vzdělání a společenský přehled. Velkou zásluhu měl zejména na nepřipojení Budějovic k povstání roku 1547 a naopak na jejich podpoře Ferdinandovi I.⁸⁵

Kromě činnosti veřejné a politické se věnoval také literatuře. Zajímal se především o překladatelskou činnost, vybíral si zejména mravoučná díla latinsky a německy psaná. Nejznámější je překlad mravokárného spisu Francka z Werdu proti přílišnému opilství, který vypracoval roku 1536 na zakázku Ondřeje Ungnada ze Sunnecku a spisy Erasma Rotterdamského.⁸⁶

Jeho činnost v rámci budějovické městské kanceláře byla velmi příkladná. Vedle vedení řady běžných městských knih založil také dvě nové pamětní knihy, do kterých zapisoval, podle jeho názoru, takové doklady a údaje, které mohly mít pro město význam politický či hospodářský. Do obou knih psal až do konce svého života.

---

⁸³ Více o životě a díle Jana Petříka napsal K. PLETZER, *Českobudějovický písař*; věnovala se mu také ve své bakalářské práci V. KODADOVÁ, *Korespondence purkmistra a rady města České Budějovice s Bohunkou z Pernštejna a na Hluboké v letech 1545 – 1548*, České Budějovice 2006, s. 18-19 (= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty).

⁸⁴ K. PLETZER, *Českobudějovický písař*, s. 17.

⁸⁵ Tamtéž, s. 19.

⁸⁶ Tamtéž, s. 40-47.

První z nich je tzv. *Červená kniha*,⁸⁷ úřední kniha doslovných přepisů textů privilegií, soudních půhonů, kupních a prodejních smluv, výpisu a kvitací z desek zemských týkajících se Českých Budějovic, která jako jediná dochovává texty listin a listů z jiných míst neznámých a často jinde neuvedených.⁸⁸

Druhou je Pamětní kniha města obsahující četné informace o probíhajících sporech, soudních jednáních a náboženských poměrech ve městě a okolí. Včleněny jsou také opisy korespondence a záznamy o provedených měřeních komunikací, ceremoniálech a dědických sporech.⁸⁹

Za svou oddanost panovníkovi⁹⁰ byl roku 1548 Jan Petřík povýšen do vladyckého stavu a obdržel predikát „z Benešova“. Městským písařem zůstává nadále i po své nobilitaci, zastupoval taktéž Budějovice při jednáních u zemského sněmu v Praze. Několikrát byl také v čele budějovického poselstva ke dvoru do Vídně, kde osobně vedl jednání s císařem.

Jeho více než třicetileté působení ve službách města České Budějovice skončilo mezi lety 1559 až 1560, kdy zemřel. Přesné datum jeho smrti není známo, poslední zápis v městských knihách jeho rukou pochází z 27. října 1559.⁹¹

---

⁸⁷ *Liber ruber*, tamtéž, s. 41.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 42.

⁹⁰ I za zachování oddanosti města Ferdinandovi během odboje roku 1547.

⁹¹ Tamtéž, s. 19.

II. Obsahový rozbor použitých pramenů

Svědecké výpovědi jsou ve většině případů psány na „objednávku“ jednotlivých měšťanů. Jedná se tedy o zcela subjektivně vytvořenou písemnost, která sloužila především k pomoci žadatele o rozhodnutí konfliktu v jeho prospěch. Pokud bylo žadatelů o výpovědi v jednom konfliktu více, byly uvedené výpovědi sepsány do jednoho spisu. Města jako důležitá sídelní jednotka byla v raně novověké společnosti významným konfliktním polem. Jako aktéři se na něm uplatňovali především měšťané a další obyvatelé měst.⁹² Osobami svědčícími ve prospěch či neprospěch stran proto byli lidé ze širokého spektra povolání, s různým společenským postavením nebo vzděláním. V knihách se nevyskytují výpovědi osob s nejvyšším společenským postavením, tedy vyšší šlechtou či výše postaveným katolickým klérem, to je ale s ohledem na původce vzniku písemnosti, tedy měšťana, celkem samozřejmé. Závěr konfliktu rozsudek se ve zkoumaných svědeckých výpovědích nenachází a ani prostudování *Knih Rychtářských*⁹³ z vytyčeného období rozsudky sporů neobsahuje. Přesto pro stanovený cíl práce tedy zjištění konfliktů, které ovlivňovaly životy obyvatel královského města a jeho okolí, jsou „pouhé“ výpovědi dostačující, pro druhou část práce pochopení myšlení měšťana 16. století naopak vyhovující. Případný výsledek konfliktu by přinesl, alespoň pro autora této práce, jistě velmi zajímavá rozuzlení některých dlouhodobých i menších sporů, které zůstávají nevyřešena. Výčet jednotlivých typů konfliktů z let 1547-1556 je obohacen o jejich procentuální zastoupení z celkového počtu 62 pří. Podrobnější popis konfliktů bude obsahovat následující kapitola.

Nejčastějším konfliktem, který ovlivňoval životy měšťanů Českých Budějovic, byl v letech 1547-1551 konflikt majetkový. Jednalo se zejména o dluhy, které se žadatel marně snažil vymáhat mimosoudní cestou, a o majetek obsažený v testamentech měšťanů. Problémem mohlo být pomnutí některých dědiců, nespravedlivé rozdělení majetku, nebo zpochybnění právoplatnosti poslední vůle z důvodů pochybností o jejím vzniku atd.⁹⁴ Podle historika Tomáše Malého a jeho studie zaměřené na testamentární

---

⁹² V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 534.

⁹³ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, Knihy rychtářské, inv. č. 1112.

⁹⁴ M. HRUBÁ, *Nedávej*, s. 227.

praxi v Chrudimi se nejčastěji jednalo o nevhodné chování potomků.⁹⁵ Trestem potom nebylo vydědění, ale zmenšení dědičného podílu. Testament se tak stával posledním možným prostředkem k vypořádání se s neposlušným potomkem.⁹⁶ Z dalších studií vyplývá, že majetkové delikty byly nejčastějším přečinem i v jiných oblastech. Souhrnná analýza všech konfliktů prozatím nebyla vypracována, ale z dosud publikovaných přehledů je zřejmé, že byly majetkové konflikty běžnou součástí života raně novověkých měst.⁹⁷ V Českých Budějovicích tvoří 36% všech uvedených svědectví.⁹⁸

Velkou část výpovědí tvoří svědectví o držení panství v jižních Čechách, v letech 1547-1556 to činí zhruba 16%. V budějovické městské kanceláři se řešily především spory o části panství a jejich hranice, které byly nezřetelné a stávaly se možným sporným bodem, který mohl vlastník sousedního panství využít ve svůj prospěch. Jedná se o svědectví vypovídající spíše o touhách nižší šlechty. Velmi činným byl v uvedené oblasti zejména Burian ze Šonova,⁹⁹ který sídlil na Slavkově. Do svědectví se ale „dostali“ i pánové s erbem růže, tedy Rožmberkové. Jedná se zejména o jejich při se Zdeňkem Malovcem¹⁰⁰ z roku 1554 o tzv. „*Horní les*“.

---

⁹⁵ Tomáš MALÝ, *Kterak Starochrudimští na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raně novověké Chrudimi*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36.

⁹⁶ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 554.

⁹⁷ Srov. V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 555; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 239.

⁹⁸ Srov. J. PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví*, s. 714; TÝŽ, *Smolná kniha*; J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha 1993, s. 53; O. HLADÍK, *Kriminalita*, s. 253.

⁹⁹ Burian ze Šonova a na Slavkově. Poprvé je zmíněn v roce 1543 jako věřitel Břetislava z Ryzmberka. Stejněho roku se ujímá poručnictví nad synovcem své ženy Doroty ze Šontálu Janem. Dorota umírá roku 1550 a o rok později je poručnictví přiznáno Burianovi. Ten se podle soudobé praxe zavázal nezmenšit poručnický majetek a naopak se ho snažil rozšířit, i zde zmíněné pře o Rodlarův mlýn a ves Radostice. Roku 1567 Burian sepsal závět'. Veškerý svůj majetek odkázal synům Adamovi, Davidovi, Danielovi, Vilémovi, Jeremiášovi, Kašparovi a Melicharovi pocházejícím z druhého manželství. Syn Jan z prvního manželství byl pro neposlušnost a soudy s otcem vybaven částkou 750 kop grošů a byl zbaven jakýchkoli dalších dědičných nároků. O Burianovi píše Marek STARÝ, *Rytíři a pochybní rytíři Slavkovští ze Skalice a Šonova*, Heraldická ročenka, 2011, s. 60-70. Jeho závět' rozebírá P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 166-174.

¹⁰⁰ O Zdeňkovi Malovci na Kamenici toho není příliš známo. Byl poručníkem synovce Bohuslava Malovce, který se dostal do podvědomí díky své úvěrové činnosti, kterou

Nepříliš příjemnou částí konfliktů byla ta, která se týkala prohřešku proti trestnému právu. Drobnější šarvátky a krádeže byly v 16. století běžné. Konkrétně se jedná o 18% svědectví. Prohřešky proti osobnímu vlastnictví krádeže byly před budějovickým městským soudem řešeny ve třech případech. Přečiny proti tělu a zdraví byly častější. Výsledky těchto sporů jsou neznámé je proto nejisté tvrdit, který z fyzických konfliktů skončil smrtí, neboť pouze v jednom případě z roku 1554 je uvedeno, že Valenta z Radostic podlehl zraněním způsobeným ručnicí.¹⁰¹ Svědectví obsahují celou řadu rvaček,¹⁰² ale i pokus o zabití.¹⁰³ Zde je nutno odlišit vraždu a zabití. Zabití bylo v raném novověku trestáno mírněji.¹⁰⁴ Často bylo důsledkem urážky na cti nebo koncem rvačky. Naopak vražda byla trestána přísně a vnímána společností nepřijatelně.¹⁰⁵ Případ úkladné vraždy knihy svědeckých výpovědí neobsahují.

Ostatních 30% svědeckých výpovědí je sepsáno pro vyřešení konfliktů, které nelze jednoduše zařadit do větších srovnávacích celků. Dá se říci, že každý by si zasloužil kategorii vlastní. S těmito speciálními typy konfliktů se podle zkoumaných pramenů měšťan nesetkával často, byly ojedinělé, ale zajímavě dokreslují jeho život. Velmi dlouhý byl např. spor obyvatel jedné vsi o plat, který mají odvádět své vrchnosti za půjčku, kterou obdrželi od vrchnosti předešlé.¹⁰⁶ Přínosným je bezesporu svědectví

---

prováděl na jihu Čech. O poručnictví píše Eliška HOMOLKOVÁ, *Dějiny Vlhavy a jejich kulturněhistorické souvislosti*, k dispozici na <http://vlhavy.cz/web.org/historie6.html> (k 17. 9. 2012); o úvěrové činnosti Bohuslava Malovce zase Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 106.

¹⁰¹ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Zeugnis auf begeren Johnis Scherhagl*, 1554, s. 85.

¹⁰² Tamtéž, *Svědění k potřebě Matějky z Újezda*, 1550, s. 33.

¹⁰³ Tamtéž, inv. č. 1114, *Svědectví k žádosti urozeného pana Mikuláše Humpolce z Tuchoraze*, 1547, s. 1.

¹⁰⁴ Srov. R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 248. a J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 55.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 55.

¹⁰⁶ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *V té při mezi Dorotou z Šonova a vyšebrodským klášterem*, 1549, s. 16.

o křivé výpovědi.¹⁰⁷ Zaznamenán je i útěk z panství Rožmberků.¹⁰⁸ Starost o výchovu sirotků stála na počátku sepsání svědecké výpovědi.¹⁰⁹

Na několika málo listech jsou žádosti o sepsání svědectví, které doplňují a hlavně ukazují, jakým způsobem svědectví vznikalo.¹¹⁰ Jednalo se pouze o malý počet žádostí, na jejichž základě svědectví ve všech případech vzniklo, nelze určit poměrný počet žádostí o sepsání svědectví a samotných sepsaných svědectví. Taktéž tento ukazatel by mohl práci doplnit o zajímavý pohled, tentokrát na práci budějovické radnice, na to zda byly všechny žádosti sepsány do konečné podoby písemnosti.¹¹¹

Z tohoto krátkého výčtu typů konfliktů, které obsahují zkoumané svědecké výpovědi, je zřejmé, že v polovině 16. století musel měšťan nejčastěji řešit konflikty dotýkající se jeho majetku. Zároveň s potřebou se spravedlivě vypořádat se zněním závěti osoby blízké, se jednalo o konflikty, které ovlivňovaly jeho život dnes a denně. Problematické byly určitě konflikty trestněprávní, z nichž zejména ty, které se týkaly fyzického napadení jednotlivých měšťanů, byly nechtěné, a proto se jim měšťané snažili vyhnout. Přesto jsou ve knize svědectví zastoupeny v hojném počtu. Smutný „primát“ drží ve zkoumaném období Burian ze Šonova, který se podílí na většině sporů v letech 1547-1556. Jeho aktivita vrcholící častými soudy, svědčí o velké ctižádosti tohoto šlechtice v oblasti jižních Čech.

---

¹⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 1115, *V té při mezi Burianem ze Šonova Mikulášem Hupolcem*, 1558, s. 52.

¹⁰⁸ Tamtéž, *Svědění k potřebě Tomeše rychtáře*, 1558, s. 24.

¹⁰⁹ Tamtéž, *Svědění k potřebě Jana Vondrušky*, 1555, s. 38.

¹¹⁰ Nejvýmluvnější je v tomto směru žádost Doroty z Šonova o výpovědi týkající se sporu o ves Radostice, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Jene toho svědomí na tebe žádám*, 1552, s. 56.

¹¹¹ Sepsány byly žádosti Michala Plankle roku 1552, tamtéž, s. 66; Alexandra Perníkáře ke stejné při, tamtéž, s. 66; Doroty z Šonova roku 1552, tamtéž, s. 56.

Tabulka č. 1

Procentuální zastoupení konfliktů v letech 1547-1556.

Typ konfliktu	Počet konfliktů	Procentuální zastoupení
Majetkové	22	36%
Spory o panství	10	16%
Trestněprávní	11	18%
Ostatní	19	30%
Celkem	62	100%

Pro porovnání lze použít monografii Ondřeje Hladíka zkoumající jiné královské město Nové Město pražské.¹¹² I když se jedná o větší město a tedy i větší počet konfliktů, procentuální srovnání ukazuje, že typy konfliktů byly v obou oblastech zastoupeny v obdobném množství s menšími odchylkami. Spolu s dalšími studii ukazuje jasnou převahu konfliktů majetkových ve městech raného novověku.¹¹³ V případě druhé oblasti tedy Nového Města pražského sice lehce vyčnívají konflikty fyzické, jejichž četnost je nárazová určována spíše místními poměry.¹¹⁴

Tabulka č. 2

Porovnání zastoupení konfliktů v královském městě České Budějovice s Novým Městem pražským.

Typ konfliktu	České Budějovice 1547-1556	Nové Město pražské 1585-1593
Majetkové	22 (42%)	112 (42%)
Trestněprávní	11 (21%)	98 (36%)
Ostatní	19 (37%)	58 (22%)
Celkem	52	268

Spíše než samotný počet konfliktů, který je vzhledem k velikosti Nového Města pražského nemožné jednoduše porovnat, zaujme podobnost procentuálního zastoupení

¹¹² Pro srovnání použita monografie Ondřej HLADÍK, *Kriminalita*, s. 253.

¹¹³ Srov. J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 53; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 239; V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 555.

¹¹⁴ R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 247.

konfliktů v obou studovaných lokalitách. Přesto se jedná o komparaci nedokonalou, zasluhující jistě hlubší zkoumání.

II.1. *Majetkové konflikty*

Měšťan Českých Budějovic se v 16. století dostával do konfliktů se svými sousedy či s „přespolními“ především kvůli svému majetku. Ať už se jednalo o majetek movitý, který tvoří převážnou část majetkových sporů, i majetek nemovitý se stal častým objektem tahanic i jiných pří, které často musely být řešeny městskou radou či dokonce soudní cestou. I z dalších dosud publikovaných přehledů zkoumajících městské soudy v jiných oblastech je zřejmé, že majetkové konflikty byl nedílnou součástí každodennosti různých typů městských soudů v raném novověku.¹¹⁵

Svědectví, která se zabývají majetkem měšťana, je v letech 1547-1556 téměř polovina. V každém roce se projednávala alespoň jedna pře o majetek. Není proto nereálné usuzovat, že tomu bylo stejné i v letech předchozích a následujících. Tyto spory se netýkaly pouze nejbohatších vrstev měšťanů, ale právě naopak, častěji pouhých řemeslníků.¹¹⁶ Zejména dluhy a spory o testamenty byly pro měšťana na každoročním pořádku. I když se lze jenom domnívat, jaký byl skutečný počet případů, ve kterých byl hlavním předmětem sporu majetek, neboť ne všechny se samozřejmě musely dostat až před městskou radu, je možné odvodit, že se jednalo i o několik desítek za rok, ne-li více.

II.1.1. Dluh

Majetkovým zločinem, který se ve většině případů dostal k projednání před městskou radu, byl dluh. Dluh samozřejmě není sám o sobě zločinem, ale jeho neplacení nebo nezaplacení v plné výši se již stávalo činem trestným. Lze se pouze domnívat u jak velkého procenta případů, bylo zapotřebí sepsání svědeckých výpovědí. Je pravděpodobné, že tomu bylo potřeba ve většině sporných případů. Důraz na hodnotu konsensuálního soužití městské pospolitosti se přitom projevoval v tom, že soud se měl snažit přivést obě strany konfliktu ke vzájemné dohodě, kterou by byla celá záležitost urovnána. Z názvů „dobrovolné snešení“, „přátelská smlouva“ či „sousedské porovnání“ je patrný důraz na hodnoty konsensu jako ideálního vztahu uvnitř městské

---

¹¹⁵ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 554.

¹¹⁶ Např. *Anna Krumplérka*, která prodávala šaty. Tamtéž, inv. č. 1114, *Spor mezi Havlem mlynářem a Annou o nezaplacení šatů*, 1549, s. 22; *Vavřinec Krejčí*, který dlužil za sukna. Tamtéž, *Svědění k potřebě Vavřince Krejčího*, 1551, s. 40; nebo *Vít Mečíř*, který dlužil *Janovi Kováři*. Tamtéž, inv. č. 1115, *Svědění k potřebě Melichara Plankle[ho]*, 1552, s. 65.

komunity.¹¹⁷ Tato charakteristika platí nejenom pro dluhy vznikající mezi jednotlivými měšťany, ale i pro spory majetkové jako takové. Jak se ale vůbec měšťan stával dlužníkem?

II.1.1.1. *Spor mezi Annou a Havlem mlynářem*

Nejčastěji se dlužníkem stával řemeslník. Praxí bylo „kupování“ na dluh. Měšťan nakoupil určitý počet surovin, či materiálu, který slíbil splatit, zpravidla po nejbližším jarmarku, poté ale dobře neprodal a neměl peníze na zaplacení. Typickým je spor mezi jistou Annou a Havlem mlynářem z Písku. Anna koupila od mlynáře a jeho ženy na dluh šaty, ale nedokázala je všechny prodat a tedy neměla na zaplacení dlužné částky.¹¹⁸ Anna podle své výpovědi nakonec šaty prodala. Neprodala je již však v takové výši v jaké čekala a zaplatila tedy mlynáři pouze to, co měla. Zajímavým se případ stal ve chvíli, kdy Anna uvedla, že mlynáři, respektive jeho ženě, suma stačila a zbývající dluh jí odpustila. Svědectví je ale psáno ve chvíli, kdy mlynář podá stížnost na nezaplacení celé dlužné částky. Není tedy jisté, zda se mlynář se svou ženou nepohodl, či zda se snaží od Anny získat další peníze.¹¹⁹

II.1.1.2. *Dluh trvající i po úmrtí dlužníka*

V mnoha případech se lze setkat s dalším typem vzniku soudního sporu, jehož předmětem byl dluh, a to se svědectvím vzniklým po úmrtí dlužníka. Pokud zemřel dlužník, nezbývalo majiteli dlužné částky nic jiného, než zdoluhavé dokazování množství půjčených financí, prostředků a následné „vymáhání“ na pozůstalých. Takovým případem je dluh Matěje, který dlužil Bícovi Zdeňkovi z Lišova. Matěj se zavázal vrátit Bícovi jeho dluh až k němu příště přijede. Matěj si byl vědom svého chatrného zdraví, a proto požádal svou ženu, aby v případě jeho úmrtí Bícovi dluh

---

¹¹⁷ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 556.

¹¹⁸ „...i koupila a pověděla jsem, že peněz hotových nemám, než o Budějovickém jarmarce hned příštím prodajíc ty šaty, že jim peníze dáti chci. Potom v jarmarce přišel Havel Mlynář s jednou svou a Regina Hlaušková také s nimi ke mně, i ještě jsem byla těch šatů neprodala než Hlauškové jsem XX M dala a ostatku, aby mi čekali do dvou neděl až po Krumlovské[m] Jarmarce...“. SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *Spor mezi Havlem mlynářem a Annou*, 1549, s. 22.

¹¹⁹ „...VI M[íšeňských] mi zůstaly, chtěla jsem jí je dáti a ona více nechtěla...“, tamtéž, s. 22.

splatila.¹²⁰ Když se Bíca pro dluh vrátil, oba manželé již nežili.¹²¹ Matěj neurčil nikoho dalšího, kdo by měl dluh umořit, proto se Bíca musel obrátit na soud.¹²² V mnoha sporech nejsou uvedeni žádní pozůstalí, kteří by mohli dluh splatit. Naopak v některých jiných případech si svědectví vyžádají pozůstalí, kteří si musí uvedenou sumu ověřit, či se snaží dokázat splacení dluhu již za dlužníkovu života.¹²³

II.1.1.2. *Dluh vsi Radostice*

Nejenom jednotliví měšťané, ale dokonce celé vsi se mohly stát dlužníky. Dokladem je spor vsi Radostice z roku 1552 s vyšebrodským klášteřem, který se stal jejím novým majitelem. Obyvatelé Radostic svědčili právě proti svému novému majiteli opatu klášteřa. Hlavním předmětem sporu sice nebyl dluh, který vznikl již za předchozí majitelky,¹²⁴ zde uvedené pouze jako kněžna,¹²⁵ ale celkové zvýšení berní a plateb za majetek. Přesto se dozvídáme o dluhu, který činil třicet grošů míšeňských. Uvedený dluh tedy po smrti kněžny přešel na klášter ve Vyšším Brodě.

II.1.2. Dědické řízení

Podstatným majetkovým konfliktem pro měšťana 16. století byl jistě ten, který se týkal vypořádání se s dědictvím. Již během svého života se musel rozhodovat, jak bude po jeho smrti naloženo s majetkem, který nabyt.¹²⁶ Často byla jeho poslední vůle několikrát změněna, aby odpovídala „současné“ situaci.¹²⁷ Problémem se stávalo početné

---

¹²⁰ „...své ženy prosil pro Bůh pro Matku Boží, neuchová-li ho pan Bůh než by se Bíca k němu vrátil, aby mu dala těch XXX M[išeňských], které mu prve dáti přiřekl...“, tamtéž, inv. č. 1115, *Svědění k potřebě Bicy Zdeňka*, 1553, s. 71.

¹²¹ „...ale než se Bíca vrátil, oni oba dva umřeli...“, tamtéž, s. 71.

¹²² Tamtéž, inv. č. 1115, *Svědění k potřebě Bicy Zdeňka z Lišova*, 1553.

¹²³ „...tu přede mnou a Kyliánem z Pašic nebožtík Bartoš z Čejkovic přiznal se, že jest témuž Petrovi dlužen XXIII M[išeňských], ale co jest mu potom na to vypravil, toho já nevím...“, tamtéž, *Svědění k potřebě Petra krejčího*, 1553, s. 70.

¹²⁴ „...že nebožka kněžna po jednom pa[nu] z Rožmberka pozůstalá, půjčila na tu ves Radostice ty XXX míšeňských...“. *Svědění Bicy z Daudleb z roku 1549*, tamtéž, *Spor mezi Dorotou z Šonova a Vyšebrodským klášteřem*, 1549.

¹²⁵ Jednalo se o Annu z Hlohova, která Radostice získala roku 1482 za 2000 grošů. Roku následujícího, ale umírá a ves zdědil vyšebrodský klášter.

¹²⁶ Srov. M. HRUBÁ, „*Nedávej statku*“; V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 553-555.

¹²⁷ M. HRUBÁ, „*Nedávej statku*“, s. 9 a 111-114.

potomstvo. Je všeobecně známé, že lidé raného novověku měli velké množství potomků, potencionálních dědiců k zajištění rodové linie. I když byla úmrtnost dětí v raném novověku vysoká, dospělosti se dožilo jenom 50-60% dětí,¹²⁸ mnohdy se stávalo, že dětí čekajících na svůj dědický podíl bylo více a nebylo je proto možné „spravedlivě“ podělit. Umírající se snažil všem potomkům zajistit dostatečnou obživu i po své smrti. Odkázal jim peněžní nebo movitou zástavu, která jim měla pomoci k zajištění obživy.¹²⁹ Projevy identity raně novověkých měšťanů a měšťanek v pozůstalostních sporech se projevovaly důrazem na ideál poklidného rodinného soužití vyjádřený mimo jiné ve čtvrtém z desatera božích přikázání.¹³⁰ To jim „nařizovalo“ vykonat poslední vůli svých zesnulých rodičů, i když mohla často být proti jejich vůli a přání. Potencionální hlavní dědic nemusel souhlasit s rozhodnutím svého předka a ani se mu nechtělo, často ze skrovných zdrojů vyplácet dalším dědicům jejich podíl. I vydědění potomci mohli po smrti svého rodiče požadovat revizi jeho testamentu, neboť již testátor nestál v cestě.¹³¹ Mnohým tedy nezbývalo nic jiného, než se obrátit na soud a svůj podíl získat soudní cestou.

II.1.2.1. *Spor mezi matkou a dětmi*

Svědecké výpovědi, které byly sepsány z důvodu nespokojenosti se zněním závěti nebo jejím nenaplněním, tvoří většinu těchto konfliktů. V jednom případě je podnětem k sepsání svědeckví něco jiného. Jedná se o spor z roku 1552 mezi Julianou, dcerou řezníka Marše, jejím bratrem Janem a Maršovou matkou Kateřinou. Zdá se, že Marše závěť nese-psal, nebo vše odkázal své matce. Jeho děti tedy zmíněná Juliana a Jan se chtěli domoci alespoň částečného podílu na otcově statku.¹³² Z textu vyplývá, že Maršova matka již byla v době sepsání svědeckví mrtvá,¹³³ Juliana s bratrem se tedy

¹²⁸ R. van DÜLMEN, *Kultura I*, s. 92.

¹²⁹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 9 a 111-114.

¹³⁰ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 553.

¹³¹ Srov. M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 226-227; V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 553.

¹³² „...aby se s nimi o ten statek po otci [je]jich jí i jim pozůstalý, kteréhož v držení jest, rozdělila a přátelsky se s nimi smluvila...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Svědomy k potřebě Jana syna a Juliany dcery Marše řezníka, 1552*, s. 67.

¹³³ „...byl jsem přítom v domu Mikuláše Kuby, když nebožka Kateřina Maršová tam přišla a tu již Tomáš Turek z Krumlova předkládal, aby dětem svým díl [je]jich po otci spravedlivý vydala...“, tamtéž, s. 67.

snažili domoci dědictví po její smrti. Jak je možné, že jim dědictví nepřipadlo? Sourozenci se již během života Kateřiny snažili majetek získat. Dopomoci jim k tomu měla řada přímluvčích, kteří na Kateřinu tlačili, aby jim statek přenechala.¹³⁴ Slibovali jí, že se o ni postarají, dokonce jí někteří přislíbili finanční odměnu.¹³⁵ Kateřina ale nesouhlasila a nic jim neodkázala.¹³⁶ Vše nasvědčuje tomu, že statek získají po její smrti, sama to několikrát tvrdila.¹³⁷ Mikuláš Mates zmiňuje Kateřinino zajímavé prohlášení „...ze statku svým svobodná bude a kdo ji nejlépe ochrání, tomu dobře bude moci učiniti...“.¹³⁸ Není zřejmé, co Kateřinu k nevydání majetku do rukou „spravedlivých“ dědiců vede. Podle svědků se jí dokonce i místní rychtář a hlavně farář snažili přemluvit k vydání majetku. Kateřina však prohlásila, že dědictví vydá pouze, pokud tak dostane nařízeno.¹³⁹ Podle sepsání svědeckých výpovědí na žádost Juliany a bratra lze usoudit, že uvedenou usedlost nezískali ani po Kateřinině smrti.

II.1.2.2. *Strýc a syn*

Dalším zajímavým případem je pře mezi Janem Bicanem a jeho strýcem Pavlem Bartošem z roku 1549. Otec Jana Bicana se spolu se svým bratrem Bartošem rozdělil o majetek jejich otce.¹⁴⁰ Poté co Bican umřel, ale Bartoš zabral jeho podíl a Bicanovým dědicům nic nepřenechal.¹⁴¹ Statek přitom držel již devět let.¹⁴² Celý spor gradoval

---

¹³⁴ „Tomáš Turek z Krumlova ... svědčil takto. Když jsem byl v Budějo[vicích]ch tu neděli byl jsem prošen od Jana nebožtíka Marše syna a Ondry švagra jeho, abych s Maršovou mateři [je]jich mluvil a ji k tomu přivedl...“, tamtéž, s. 67.

¹³⁵ „...jest z těch tolarů, které jsi z rukou mých přijala 26 tolarů...“, tamtéž, s. 67.

¹³⁶ „...že dokud jest živá, ten všecken statek sama držeti chce a jim to nevrátiti...“, tamtéž, s. 68.

¹³⁷ „...pravíc, že dlouho živá nebudu, že to všechno při nich zůstati má...“, tamtéž, s. 68

¹³⁸ Tamtéž, s. 68.

¹³⁹ „...Na to zas odpov[ě]d' dala, že to neučiní leč by pan Pur[mistr] a páni rozkázali...“, tamtéž, s. 68.

¹⁴⁰ „...byl jsme přitom v Bartošově dvorci, když se nebožtík Bican s Pavlem Bartošem o statek a dělily grunty, kdež byl dvůr nedílný a oni dva bratři po otci zůstali, když sobě cedule dílčí dávali a dobří páni jich pečeti svým potvrzovaly...“, tamtéž, V té při mezi Janem Bicanem a Pavlem Bartošem, 1549, s. 18.

¹⁴¹ „...a po smrti manžela mého, byla jsem na dvoře devět nedělí, musela jse[m] se pryč bráti a nedal mi z toho statku nic kromě věna mého...“, tamtéž, s. 18.

v roce následujícím. Když byli Štěpán z Daudleb a Martin Kocléř posláni předat Bartošovi srozumění s konáním pře v Českých Budějovicích, našli celý statek opuštěný v „havarijním“ stavu.¹⁴³ Mezitím se Jan s bratrem snažili vyprosit ochranu u Buriana ze Šonova, který je nakonec přijal.¹⁴⁴ Role Buriana se zprvu jeví jako čistě samaritánská, poté ale vystoupili svědci ve prospěch Bartoše svědčící o „předkupním právu“, které měl Burian od Bicana na uvedený statek získat.¹⁴⁵ Jak spor dopadl je opět neobjasněno. Zda byl Burianovi statek slíben za pomoc Bicanovým, nebo si jej na nich vymínil, lze pouze odhadovat.

II.1.2.3. *Nenaplněný testament*

Jako poslední příklad poslouží spor z roku 1553. Dorota Krčínová z Radkovic¹⁴⁶ se soudila s Petrem Zidbřidem z Mostku.¹⁴⁷ Důvodem je majetek, který odkázala Eliška Činišpánová z Heršláku svým dětem.¹⁴⁸ Dorota byla poručnicí Bedřicha Činišpána, Eliščina syna, mohla se o majetek s Petrem soudit. Eliška byla manželkou Jindřicha,

---

¹⁴² „...po smrti Bicana Pavel se v ten statek uvázal a jej všecken i do devíti let drží...“, tamtéž, s. 18.

¹⁴³ „...Štěpán z Daudleb ... svědčil takto. To mi vědomo a v paměti mám, když jsem s Martinem Kocléřem sousedem svý[m] byl poslán od Jana Bicana k Pavlovi do Malé Krasejovky a jest oznámil, že se budou svědkové vésti proti nim Budějovicích v pátek po S[vatě] panně Dorotě, chce-li přito[m] býti, tu jsem spatřil stavení opuštěné a střechy otrhané a nic je neopravil...“, tamtéž, V té při mezi Janem Bicanem a Pavlem Bartošem, 1550, s. 28.

¹⁴⁴ „...je v ochranu přijal, tu pan Burian je chtěl zjednati a oni se jednati nechťeli, než tak u pana Buriana zůstali a on jim šaty a obuv dává...“, tamtéž, s. 28.

¹⁴⁵ „...Jana Bicana optal jsem se, kterak js[t]e se s Pavlem urovnali a on řekl, neurovnali jsme nic, než dali nám pán Bůh to na něm vysouditi, chceme to hned panu Burianovi Slavkovskému prodati...“, tamtéž, V té při mezi Pavlem Bartošem a Janem Bicanem, 1550, s. 31.

¹⁴⁶ První manželka Jakuba Krčina.

¹⁴⁷ Téměř žádné záznamy, Zidbřidové pouze jmenováni v „Popisu lidí branných a vozů, kteří k válce proti Šlikům z celého království vypraviti se měli.“ z roku 1505. František PALACKÝ (ed.), *Akta veřejná i sněmovní v Čechách od roku 1500 do 1509*, Praha 1872 (= Archiv český 6).

¹⁴⁸ Činišpánové z Heršláku, drobná rakouská šlechta držela v Českých zemích tvrz Heršlák (nyní Český Heršlák) do roku 1590, Justin Josef ZICHRASER, *Heršlák. Historie jedné staré hraniční tvrze*, Landbote 44, 1910, s. 10.

který si dal v roce 1546 zděděnou pustou tvrz Heršlák vložit do obnovených desek zemských.¹⁴⁹ Jindřich zemřel roku 1552 v Rožmberku nad Vltavou, jehož byl hejtmanem, několik dní po skonu své manželky na mor, který v této době zuřil ve městě.¹⁵⁰ Eliška ve své poslední vůli, kterou dokládala řada svědků, odkázala většinu svého majetku dceři Anně a hlavně její vnučce Alžbětě. Na smrtelné posteli jí byla poslední vůle zopakována a byl vyžadován souhlas právě od Petra Zidbřída. Eliška blouznila, a proto potřebný souhlas nedala.¹⁵¹ Po smrti Elišky Petr nevykonal její poslední vůli, právě naopak veškerý majetek uzmul pro sebe.¹⁵² Dorota tedy z pozice poručnice nad bratrem Anny¹⁵³ žádala navrácení majetku, který Eliška ve své závěti odkázala. Testament Elišky Činišpánové svědčí také o myšlení umírající šlechtičny. Snahu Elišky o přenechání majetku své dceři respektive vnučce lze chápat jako projev ženské solidarity. Protože byla žena v rámci dědictví po zemřelém majiteli panství jmenována jako poslední nebo zcela vynechána ovdovělé šlechtičny zpravidla přenechávaly svůj majetek dalším ženám v rodové linii.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Roku 1543 si týž Jindřich koupil dům v Krumlově a vytrval potom ve službách pánů z Rožmberka, kteří ho roku 1552 ustanovili městským hejtmanem v Rožmberku nad Vltavou, tamtéž, s. 9.

¹⁵⁰ „...Šimek Soukeník [...] svědčil takto. Toho jsme vědom a v paměti mám, když paní Eliška Činišpánová jsouc nemocná, ležela v Rožmberku, že jest, oznámila, že by měla XIII M[išeňských], na Heršláku z věna ujištěného, a z těch, že odkazuje Anně z Heršláku pakli by Alžběta Vnučka její bez vdání umřela, tehdy toho XIII M[išeňského], aby na Annu dceru její spadlo. Těch koní a kožich liščí odkázala Alžbětě své ostatek šatů chodících. Anně dceři své tak cínové nádoby odkázala Alžbětě vnučce své, než aby z toho vydala, Anně dceři její tři mísy cínové, že truhlici a některý prstýnek ty také odkázala Alžbětě vnučce své. Také tři krávy odkázala Anně dceři své...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Svědění k potřebě Doroty z Radkovic*, 1553, s. 76.

¹⁵¹ „... po přečtení Petr přistoupil k paní Elišce Činišpánové tak-li jest vůle její, ale ona jest nic nepromluvila neb již byla víc na onom světě než na tomto...“, tamtéž, s. 78.

¹⁵² „...A tak když táž paní Eliška umřela, prvně než ji pochovaly, pan Zibříd dal ty truhle k sobě vésti těmi voly...“, tamtéž, s. 78.

¹⁵³ Bratr Bedřich Činišpán zanedlouho umírá na stejný mor jako jeho matka.

¹⁵⁴ O ženách v historii výběrově srov. Milena LENDEROVÁ a kol. (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002; Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; TYTÉŽ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší*

II.1.3. Shrnutí

Majetkové konflikty byly podle svědeckých výpovědí pro královské město České Budějovice typické. V letech 1547-1556 lze nalézt řadu sporů zabývajících se zejména dluhy měšťanů a dědičným řízením. Nákupy na dluh byly pro mnohé řemeslníky jediným východiskem jak si při nedostatku hotových peněz obstarat zboží k dalšímu použití a následnému prodeji. Pokud nedokázal prodat v očekávané míře, stával se řemeslník dlužníkem. Tyto dluhy nemohl v některých případech řemeslník splatit, a proto věřitel musel vymáhání jeho pohledávek přenechat soudu. Dalším majetkovým konfliktem byl spor o nenaplnění nebo nesouhlas se zněním testamentu měšťanů. Testament měl být v souvislosti se čtvrtým přikázáním chápán konečně. Z důvodu velkého počtu dědiců se jeho znění mohlo stát příčinou konfliktu. Na druhé straně byla pro testátora závěť poslední možností jak se vypořádat s neposlušnými potomky, proto mohlo docházet k velkému množství sporů.¹⁵⁵

---

stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009.

O poslední vůli šlechtičen a ženské solidaritě P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 51.

¹⁵⁵ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 554

II.2. *Trestněprávní konflikty*

Raně novověké právo chránilo zejména majetek, život, zdraví a čest člověka. Prohřešky zejména proti tělu a životu člověka jsou v hojné míře obsaženy i v knihách svědeckých výpovědí města Českých Budějovic. Násilné trestné činy byly podle dalších studií v raném novověku běžné i v jiných oblastech.¹⁵⁶ Nejzávažnějším zločinem je bezesporu usmrcení člověka. V raném novověku bylo potřeba rozlišit mezi úkladnou vraždou a zabitím. Zabitím se rozumělo usmrcení ve veřejném sporu např. při urážce na cti nebo rvačce. Podle tehdejšího chápání bylo trestem čestné stětí, pokud se spor neurovnal přímo mezi rodinami.¹⁵⁷ Vražda byla činem úkladným, tajným a zákeřným. Dobové chápání ji přisuzovalo trest nejpřísnější. Vražda ani zabití nejsou v letech 1547-1556 pro měšťana Českých Budějovic zločinem pravidelným. Svědecké výpovědi obsahují jeden spor, který se týká zabití měšťana. Činy méně násilné především rvačky a různé šarvátky byly mnohem častější. Po ostré výměně názorů zpravidla jeden z účastníků sáhl po zbraní nebo se odhodlal k napadení protivníka. V konání agresorů je možné sledovat stopy zásady „oko za oko, zub za zub“, která byla ve středověku hojně rozšířená.¹⁵⁸ Raný novověk přinesl snahu o zavedení dostatečné finanční náhrady poškozeným, aby se tak soudy vyhnuly rozšíření konfliktu formou zjednání „vlastní spravedlnosti“ mezi rodinami.¹⁵⁹ Zločinem trestněprávním hojně rozšířeným po celý raný novověk byly krádeže. Větší krádeže, zejména spojeny s dalšími trestnými činy, byly trestány poměrně přísně, a to buď oběšením, nebo stětím. Drobné krádeže byly trestány mírněji např. podmíněčným odsouzením k trestu smrti a vypovězením z panství na tři míle nebo propuštěním pod rukojemstvím.¹⁶⁰ Tvrdost trestu byla samozřejmě přímo úměrná nárůstu počtu zločinů v oblasti. Pokud množství krádeží a jiných majetkových deliktů narůstalo, bylo nezbytně nutné vydat městskou radou signál, že takové jednání nebude tolerováno. Často se proto musela uchýlovat k exemplárnímu potrestání viníků mnohdy tvrdšímu, než jaká byla běžná soudní praxe.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Srov. O. HLADÍK, *Kriminalita*, s. 116-142; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 246.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 248.

¹⁵⁸ O. HLADÍK, *Kriminalita*, s. 135.

¹⁵⁹ Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách 15. a 16. století*, Praha 1979, s. 162.

¹⁶⁰ J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 53.

¹⁶¹ Více R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 239-246.

II.2.1. Krádež

V raném novověku se měšťan setkával ve svém okolí s drobnými i většími krádežemi. Zcizení majetku probíhalo zvýšenou měrou během jarmarků,¹⁶² kdy byla největší příležitost něco drobného ukrást. Ve svědeckých výpovědích se lze setkat se zcela specifickou podobou těchto krádeží, a to s jakousi „ubytovací krádeží“.¹⁶³ Kramáři a různá čeládka, během jarmarku, který trval i několik dní, musela někde přespát. Ubytovateli se stali místní měšťané. Ti ale byli často „odměnění“ ztrátou majetku, který se jim jen těžko podařilo dohledat zpět. Nejednalo se o závratné sumy, spíše o krádeže předmětů, oděvů a jiných drobnějších předmětů. Docházelo i ke „klasické“ krádeži,¹⁶⁴ tedy k odcizení majetku během jarmarku. Některé případy se táhly i několik let a není jisté, jestli se někdy okradení kramáři dočkali odškodnění.¹⁶⁵ Ke krádežím docházelo v královském městě určitě mnohem častěji, ale vzhledem k těžké možnosti pachatele nalézt se mnohé případy před městskou radu nedostaly. U některých sporů i vzhledem k velké časové prodlevě nebylo možné předmět dohledat.

II.2.1.1. Ztracený prsten Jana Kohuta

K jistě velmi neobvyklému sporu došlo roku 1554. Jakýsi Jan Kohut z Budějovic podal žádost o sepsání svědectví k nalezení prstenu, který vlastnila jeho žena. Nejprve bylo

---

¹⁶² „...že některého času před Jarmarkem v Budějovském nyní minulým přišla k nim Dura z Milykovic...“. Spor mezi Magdalenou a jistým Švábem o půjčené peníze. SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *Svědomy k potřebě Magdaleny*, 1549, s. 20; „...když jsem na Písku před našim teplý[m] Jarmarkem nyní minulým šaty ložní od Reginy Hlauškové a muže jejího kupiti chtěl...“. Tamtéž, *Spor mezi Havlem mlynářem a Annou o nezaplacení šatů*, 1549, s. 22; „...přišla ke mně Estera Sochorova dcera z Písku o teplé[m] Jarmarku Budějovské[m] j[e]st to[mu] o kolo pěti let, i vzala z krámu...“, tamtéž, *Spor mezi Melicharem Planklem a Esterou*, 1549, s. 21.

¹⁶³ „...přišla k[e] mně žena Estera Sochorowa dcera z Písku na noc o teplé[m] jarmarce, jeden minulo pět let a tu chvíli jest brala...“. Tamtéž, s. 21.

¹⁶⁴ „Klasickou“ krádeží může být třeba spor Matouše z Kaliště. „...ptal jsem se, znali toho, kdo jest Mat[o]ušovi sukny vzal...“. Tamtéž, inv. č. 1115, *Svědectví k potřebě Matouše z Kaliště*, 1555, s. 49.

¹⁶⁵ „...j[e]st to[mu] o kolo pěti let, i vzala z krámu...“, tamtéž, s. 21.

potvrzeno svědkem, že žena skutečně prsten vlastnila.¹⁶⁶ Až v druhém sledu byla popsána podivuhodná cesta prstenu. Podle výpovědi Beneše Stoláře použil prsten hoch z Chvalšín na zaplacení dluhu u řezníka v Křemži.¹⁶⁷ Z výpovědi Jana Kohuta ale vyplývá, že prsten hledal v Prachaticích u tovaryše kováře. I takto dlouhou cestu, tedy mohl kradený předmět „ujít“, než se ho podařilo dopátrat. Samozřejmě není vůbec jisté, zda nalezený prsten skutečně Kohutovi patřil.

II.2.2. Konflikty proti tělu a zdraví člověka

Slovo konflikt ve většině lidí evokuje hlavně spor fyzický, napadení, souboj nebo jednoduše „rvačku“. I v raném novověku se měšťan musel potýkat s těmito druhy konfliktu. V souboru svědeckých výpovědí, se nejedná o „pouhé“ hospodské „potyčky“, které často nemají žádnou příčinu, ale o dlouhodobý konflikt, který až v té nejzazší fázi vyvrcholí fyzickým napadením, v některých případech dokonce smrtí. Co vlastně vedlo měšťana k tomu, že pozvedl kord, sekeru, tesák proti svému sousedovi? Velmi častým prapůvodcem byl majetek.¹⁶⁸ Ať už se jednalo o dluh, usedlost či ušlý zisk, jakákoliv nečestnost alespoň z pohledu útočníka byla „hodna“ trestu nejvyššího. Přesto ale k útoku nedošlo jednoduše. Konflikt majetkový se dal řešit soudní cestou a ani jedna ze stran se tak nemusela uchýlovat k vlastnímu řešení konfliktu. Pokud se raně novověký měšťan odhodlal k užití násilí, byl k tomu donucen něčím dalším. Co to bylo? Hlavní příčinnou vzrůstání vášně byla např. nějaká dehonestující urážka. Pro měšťana to tedy byla urážka cti. Všechné nadávky, pomlouvačné řeči, či pošpinění rodinné cti vedlo útočníka, který byl často doposud v právu k fyzickému sváru se svým protivníkem.¹⁶⁹ Jaký význam měl boj o čest za raného novověku a jak často je doložen, vyplývá z řady

---

¹⁶⁶ „Toho jsem dobře svědom, že ten prstýnek stříbrný, pozlacený s perlou kteréhož se doptal Jan Kohut v Prachaticích u tovaryše Kolářského je manželky téhož Kohuta...“. Svědectví Jana Gehláře, tamtéž, *Svědectví k potřebě Jana Kohuta*, 1554, s. 87.

¹⁶⁷ „Toho jsem svědom, když některou chvíli před Letnicemi přišel do Křemže syn z Chvalšín, kupoval maso od řezníka, a když je platiti měl, vydával jakési groše ... potom nám dobrou vůli a nějaký prstýnek ukazoval za stolem“. Svědectví Beneše Stoláře, tamtéž, s. 87.

¹⁶⁸ Např. Nekoupené ryby v případě z roku 1547, tamtéž, *Svědectví k žádosti urozeného pana Mikuláše Humpolce z Tuchoraze*, 1547, s. 1; nebo spor o vlastnictví krávy, tamtéž, *Svědectví k potřebě Linharty Zelibora*, 1554, s. 81.

¹⁶⁹ Srov. V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 391; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 192.

knih rozsudků a soudních protokolů městských obcí.¹⁷⁰ Mnohdy jsou tyto sváry zevrubně popsány, nejednou byla dokonce prolita krev na obou stranách.¹⁷¹

II.2.2.1. *Napadení Jerolíma ševcova syna*

Hned první svědecká výpověď roku 1547 je sepsána na žádost Jerolíma ševcova syna z Opatovic a týkal se Matouše, který ho napadl.¹⁷² Ve výpovědích tří svědků je dokreslen celý příběh této smutné události. Na počátku všeho byl spor o nákup ryb, které, jak tvrdil Matouš, měl od něho Jerolím koupit. Podle svědectví byl Matouš už od začátku velmi rozezlen a počastoval Jerolíma několika nevhodnými urážkami.¹⁷³ Zdá se tedy, že podle svrchu řečené zásady by měl být útočníkem Jerolím. To on je ale fyzicky napaden a vše končí jistý Jíra, který byl přítelem Jerolíma. I když nejsou zřejmé jeho pohnutky, zaútočil na Matouše vrženou sekerou.¹⁷⁴ Ani jeden ze svědků nepodal zprávu o „úspěchu“ pokusu Jíry o vraždu, neboť nebyli přítomni konce tohoto napadení. Zda byl spor pro Matouše osudný je tedy nejasné.

II.2.2.2. *Levoboček Vaňka Hladkého*

Roku 1553 došlo v hospodě u Vondráčka v Mokrému k jednomu z mnoha „hospodských“ incidentů. Žadatel o svědecké výpovědi Vávra z Třebína totiž nařkl Vaňka Hladkého, že syn kováře Havla nebyl jeho synem, nýbrž synem Vaňka.¹⁷⁵ Toto nařčení Vávru natolik rozeznilo, že se na Vaňka vrhl a celou „bitku“ museli řešit okolo sedící sousedé. Nakonec krčmář Vávru z hospody vykázal, načež mu Vaněk prozradil „...by tebe nebylo a kdybych chtěl mohl jsem ho tesákem probodnuti.“¹⁷⁶ Tedy i tato pře by měla jistě nemilou dohru. I zde sehrála hlavní roli čest, tentokrát čest Vávry a celé

¹⁷⁰ R. van DÜLMEN, *Kultura II*, s. 191.

¹⁷¹ Např. „...Vidlicemi udeřil Zelibora v hlavu až ho hne[d] krev polila...“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Svědomí k potřebě Linhartova Zelibora*, 1554, s. 81.

¹⁷² Svědecká výpověď je sepsána na žádost Mikuláše Humpolce, který zastupuje Jerolíma i Jíru oba poddané Bohunky z Pernštejna v uvedeném sporu. Tamtéž, inv. č. 1114, *Svědectví k žádosti urozeného pana Mikuláše Humpolce z Tucharaze*, 1547, s. 1.

¹⁷³ Např. „...řekl Jerolímovi vyjebaný šibale...“ nebo „...čert v tobě pobíjí...“. Tamtéž, s. 1.

¹⁷⁴ „...poté Ryšák (Matouš) na mě vrhl a řekl Ryšák vyjebaný čert v tobě pobíjí [...] a Jíra poodstoupiv hodil na Ryšáka sekerkou...“. Tamtéž, s. 1.

¹⁷⁵ „...řekl nuže Vaňku, kterak bylo u Havlové zdání, že je kovář tvůj syn, řekl mu Vaněk hrome v hrdlo lžeš...“. Tamtéž, inv. č. 1115, *Svědomí k potřebě Vávry z Třebína*, 1553, s. 69.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 69.

jeho rodiny, protože řeči o levobočkovi by se jistě roznesly a měly dopad na celou Vávrovu rodinu. Není jisté, zda mu uvedený incident pomohl či naopak uškodil.

II.2.2.3. Zabití

V trestných činech proti životu a zdraví je potřeba rozlišit mezi neúmyslným zabitím a úmyslnou vraždou tzv. mordem.¹⁷⁷ Zabitím se rozumělo usmrcení ve veřejném sporu, například při urážce na cti nebo rvačce, k němuž nedošlo úmyslně. Podle starého chápání následoval za zabití čestný trest, stětí, pokud nedošlo k narovnání mezi rodinami. Naopak vražda jako čin záludný a úkladný si podle dobových obyčejů zaslouhovala trest nejpřísnější.¹⁷⁸ Jediný případ, ve kterém je uvedena smrt postiženého, se v Českých Budějovicích odehrál roku 1554. Podle dochovaných svědectví je těžké určit, zda se jednalo o zabití nebo vraždu, neboť celý konflikt mohl být dopředu plánovaný. Z dostupných údajů je možné celou záležitost klasifikovat jako neúmyslné zabití. První svědecká výpověď začíná v době, kdy už byl napadený Valenta z Radostic u lékaře v Budějovicích.¹⁷⁹ Autorem svědectví byl Mikuláš Mathes, tehdy konšel městské rady. Martinem Peczolt, v té době perkmistrem budějovických hor vyzval Mikuláše, aby se dostavil k lékaři a Valentu podrobně vyzpovídal. Měl se tak dopátrat příčiny jeho zranění. Valenta mu sděloval „...*Šli jsme z města a byly jsme všichni zpity, jel proti nám nějaký pacholek a ručnicí vystřelil...*“.¹⁸⁰ Zde je tedy příčina sporu neznámá. Valenta se podle výpovědi svědků pustil s neznámým pacholkem do menší potyčky, která vyvrcholila střelbou a následným smrtelným zraněním.¹⁸¹ Ostatní svědci tedy trochu poupravili Valentovu výpověď. Ta vypadala celkem nevinně a vypovídala jasně ve Valentův prospěch. Valentovým korunním svědkem měl být jistý Jan Sherhagl, ten ale podle výpovědi přijel až na konci celé události a pouze již celý spor zažehnal.¹⁸²

---

¹⁷⁷ J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 55.

¹⁷⁸ R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 248.

¹⁷⁹ „...*s ním šel k lékaři Linhartovi u kteréhož Valenta z Radostic raněný ležel...*“. Svědectví Mikuláše Matese, měšťana v Českých Budějovicích, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Zeugnis auf begeren Johnis Scherhagl*, 1554, s. 85.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 85.

¹⁸¹ „...*nějaký pacholek a ručnicí vystřelil a my mu koně za uzdu chytily, ptajíc se proč na nás střílí a on udeřil ručnicí na Brychova zete z Opatic, aby mu koně pustil a ručnice mu z rukou vypadla...*“. Svědectví Valenty. Tamtéž, s. 86.

¹⁸² „...*Tehdy ty přátelé Valentovi hned sami pověděli, že jest Sherhagl přítom nebyl, než potom přijel, když již Valenta raněn byl...*“ zde Sherhagl přijíždí později, než tvrdí Valenta.

Valenta poté po pár dnech svým zraněním podlehl.¹⁸³ Ani v tomto případě není znám výsledek soudní pře. Přesto má případ celou řadu otazníků, které s ohledem na pramennou základnu není možné zodpovědět. Role Jana Sherhakla byla také více než kontroverzní, neboť celá výpověď vzniká právě na popud tohoto měšťana. Byl tedy obviněný? Či byl útočník s Janem v nějakém spojení? To jsou otázky, které jsou dnes již těžko odhalitelné.

II.2.3. Shrnutí

Přečin proti zdraví, cti a majetku měšťana Českých Budějovic byl v letech 1547-1556 příčinou sepsání řady svědectví. Ve srovnání s dalšími výzkumy¹⁸⁴ se před městský soud se ve zkoumaném období nedostal velký počet sporů týkajících se krádeže majetku. Násilných činů zejména rvaček obsahují svědecké výpovědi několik. Výběr tří konfliktů by měl ukázat základní příčiny sporů končících zraněním či dokonce smrtí některého ze zúčastněných. Z dosud publikovaných prací vyplývá, že zásadní roli v konfliktu postihujícím tělo a zdraví člověka hrála čest.¹⁸⁵ Ať už hrála roli čest přítele nebo rodiny, ale i nešťastná náhoda i raně novověký měšťan se mohl stát obětí nebo naopak útočníkem v rozepři vrcholící újmou na straně jedné a vysokým trestem na straně druhé. Role cti v myšlení měšťana raného novověku bude popsána v kapitole závěrečné.

„...přijel k tomu Sherhakl a prosil, abych mu ručnici vrátil, že se žádná[mu] víc žádná škoda státi nemá a když jsem to[mu] pacholku ručnici vrátil, hned se obrátil a jel pryč...“ v tento moment Sherhakl spor ukončuje, tamtéž, s. 86.

¹⁸³ „...To dobře v paměti mám, že ten úterý před smrtí nebožtíka Valenty z Radostic, kterýž poté v pátek umřel...“. Tamtéž, s. 86.

¹⁸⁴ Srov. R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 239; J. FRANCEK, *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 53.

¹⁸⁵ Srov. V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 390-394; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, s. 247-249; TÝŽ, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha, 2003, s. 7-8.

II.3. *Panství*

Spory, které se týkaly panství šlechty, byly pro celý raný novověk typické.¹⁸⁶ Není proto zvláštní, že byla k těmto sporům potřeba sepsání řady svědeckých výpovědí dokládajících držbu panství tím či oním šlechticem. Co se může zdát atypické, je fakt, že jsou tato svědectví uchována v městských českobudějovických knihách. I když bylo vlastnictví panství určeno zápisem do desek zemských,¹⁸⁷ hranice byly nejednoznačné a mohly se tak stát příčinou konfliktu. Takový spor se tedy řešil zpočátku na místní úrovni a až pokud nemohla místní soudní instance rozhodnout, nebo podle jedné strany konfliktu rozhodla špatně, nezbývalo než se obrátit na soud zemský.¹⁸⁸ Dalším důvodem pro zapisování výpovědí do budějovických knih byla vzdálenost. Svědci byli v těchto případech lidé žijící na sporném území. Je zřejmé, že vzdálenost mezi zemským soudem nacházejícím se v Praze a např. vsí Radostice byla pro mnohé poddané problematická. Navíc není jisté, zda by se předvolaní stihli v daném termínu k zemskému soudu dostavit. Přesto byly spory o menší panství, daleko lépe části různých panství v jižních Čechách velmi časté.

Nejčastějšími účastníky těchto sporů byli Rožmberkové.¹⁸⁹ S jejich majetkovou základnou na jihu Čech byli největším lákadlem všemožných podnikavců i cílevědomějších nižších šlechticů. Tím, kdo se „velkým“ nebo spíše častým písmem zapsal do Knihy svědeckých výpovědí, byl dozajista Burian ze Šonova.¹⁹⁰ Tento

---

¹⁸⁶ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 508.

¹⁸⁷ Edice desek zemských František DVORSKÝ - Josef EMLER (edd.), *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských pohonných*, Praha, 1868.

¹⁸⁸ Jak dokládá spor o ves Radostice mezi vyšebrodským klášteřem a Dorotou z Šonova. Byla projednávána před městským soudem, vyřešena ale až rozsudkem zemského soudu roku 1549. K. PLETZER, *Z historie Radostic v období feudalismu*, Výběr 23, 1986, s. 176.

¹⁸⁹ Spor se Zdeňkem Malovcem na Kamenici o Horní les, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *V té při mezi Vilémem z Rožmberka a Zdeňkem Malovcem s Malovic*, 1554, s. 88-90; o Rodlarův mlýn s Burianem ze Šonova, tamtéž, *V té při mezi pány Jeronýmem a Burianem*, 1549, s. 7-14.

¹⁹⁰ „*V té při, která j[est] mezi knězem Janem farářem v Kájově z jedné a panem Burianem ze Šonova a na Slavkově ze strany druhé*“, Spor mezi farářem a Burianem o vlastnictví Rodlarova mlýna, tamtéž, s. 7; nebo „*V té při, která mezi paní Dorotou z Šonova [...] z jedné a kněžími staršími i vším konventem [...] klášteřa Vyšebrodského zůstalým, ze strany druhé...*“, Spor o ves Radostice, tamtéž, *V té při mezi paní Dorotou a opatem*, 1549, s. 15;

ambiciózní šlechtic se stal díky svému manželství s Dorotou ze Šontálu, dědičkou nevelkého rytířského dominia Slavkov rozkládajícího se v jižních Čechách jihozápadně od Českého Krumlova,¹⁹¹ nejprve nepřímým majitelem, později poručíkem nad nezletilým nevlastním synovcem, drobného panství na jihu Čech. Ihned se ale snažil své dominium zvětšit, a proto se pustil do mnoha nepříliš úspěšných sporů. S Rožmberky vedl spor o Rodlarův mlýn nebo s vyšebrodským klášteřem o ves Radostice. Vstupoval do mnoha sporů, které se týkaly jeho sousedů a poddaných.¹⁹² Další nižší šlechtici, většinou ze stavu rytířského se snažili uzmout svůj díl na obrovském rožmberském dominiu. Například Zdeněk Malovec z Malova se s Rožmberky přel o tzv. „Horní Les“,¹⁹³ který se mu získat nepodařilo. Právě výpovědi lidí usedlých na sporném území mohli rozřešit, komu uvedený kousek země patří. Hranice byly nepříliš zřejmé a nezřídka se stávalo, že jednu ves vlastnili dva i více šlechticů.¹⁹⁴ Proto se lze setkat s řadou výpovědí velmi obdobného charakteru, kdy lidé usedlí vypovídají o svých pánech či o těch, o kterých si myslí, že by jejich páni měli být.

II.3.1.1. *Spor o Rodlarův mlýn*

Burian ze Šonova byl rozhodně nejaktivnějším šlechticem, alespoň co se jihu Čech týče. Vedl celou řadu sporů. K nejrozsáhlejším a nejzdlouhavějším jistě patřil spor o Rodlarův mlýn. Celá pře začíná roku 1549. Tehdy ještě čtrnáctiletého Viléma z Rožmberka zastupovali jeho poručníci, konkrétně Jeroným Šlik a Oldřich Holický ze

---

„V té při mezi urozeným panem Burianem ze Šonova na Slavkově a urozeným panem Mikulášem Humpolcem z Tuchoracze původem strany druhé“. Spor o křivou výpověď, tamtéž, inv. č. 1115, *V té při mezi Burianem ze Šonova Mikulášem Humpolcem*, 1556, s. 94.

¹⁹¹ M. STARÝ, *Rytíři*, s. 63.

¹⁹² Např. Spor o testament mezi synem a matkou Marše řezníka, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *Svědomy k potřebě Jana syna a Juliany dcery Marše řezníka*, 1552, s. 67.

¹⁹³ „...že ten les horní nad Bohdalínem jest jich tě[ch] pánů z Rožmberka, a k[e] Kamenici nikdy nepřislušel...“. SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *V té při mezi Vilémem z Rožmberka a Zdeňkem Malovcem s Malovic*, 1554, s. 88.

¹⁹⁴ Např. „Burianovo dominium Slavkov, rozkládající se v jižních Čechách. Kromě samotné vsi Slavkov s tvrzí byly jeho součástí ještě vsi Mezipotočí, Klení, část Doudleb a část Světlíku.“ M. STARÝ, *Rytíři*, s. 63.

Šternberka.¹⁹⁵ Jíra Rodlar, v té době mlynář na Rodlarově mlýně, byl uvězněn Burianem za to, že mu nechtěl odvádět berně, které mu „*po právu*“ náležely. Kniha obsahuje celou řadou výpovědí, ať už německy či česky psaných, které pomalu rekonstruuji celý spor. Nejprve svědci vypovídali o průběhu zatčení. Burian přišel k mlýnu spolu s rychtářem z Mezipotočí a „*houfem lidu*“.¹⁹⁶ Nejprve byl mlynář vyzván rychtářem, aby panu Burianovi vysvětlil, jak to že mu nevyplácí berně, když „...*je on i s mlýnem jeho a, že jest proto sem přišel*“.¹⁹⁷ Zde je možné se na celou situaci podívat jako na další formu útoku na čest tzv. „výzvu před domem“. Kromě újmy na cti při ní docházelo také k narušení domovního klidu, čímž byla kromě cti napadeného dotčena i počestnost domu samotného a všech, kteří jej obývali.¹⁹⁸

Jíra zůstal uvnitř mlýna a hájil se tím, že je poddaným pánů z Rožmberka.¹⁹⁹ Podle svědků mu to nebylo platné, neboť rychtář spolu s třemi dalšími lidmi vběhli do mlýna a mlynáře jenom v „košilce“ přivedli před Buriana. Ten rozhodl, že bude uvězněn na Slavkově, kde byl čtyři týdny. O jeho cestě na Slavkov bylo sepsáno několik výpovědí, z nichž nejzajímavější je jistě svědectví o jeho oblečení. Jíra byl totiž přinucen jít pouze v té „košilce“, ve které ho vyvedli před mlýn, neustále tedy na svých věznitelích žádal nejprve, aby se mohl jít domů obléci, následně aby mu půjčili něco na sebe.²⁰⁰ Celý spor neskončil mlynářovou smrtí, pokračoval i po ní. Tentokrát se do

---

¹⁹⁵ „*V té při, která mezi urozenými pány panem Jeronýmem Šlikem z Holajče, hrabě z Pasaunu, a panem Oldřichem Holickým ze Šternberka, mocnými otcovskými poručníky domu Rožmberské[ho] z jedné a urozeným panem Burianem ze Šonova a na Slavkově ze strany druhé...*“. SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *V té při mezi pány Jeronýmem a Burianem*, 1549, s. 14.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁹⁸ R. van DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 19.

¹⁹⁹ „*To jest mi dobře vědomo, neb jsem se na tom Rodlarově mlýně rodil i vychoval a ten mlýn ještě za svého otce i poto[m] dobře padesát let držel a zpravoval a plat roční otec můj, i já k kostelu do Kájova[va] jsme platili, ale pány z Rožmberka za pány sme měli a jim berně dávali i v tažení na vojně jich poslouchaly*“. SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *V té při mezi pány Jeronýmem a Burianem*, 1549, s. 11.

²⁰⁰ „...*pan Burian zas na koni navrátil a hrozil mu, že ho bude bít, jestliže nepůjde, a tak ho bosého a v košili vedli, ze dvora, že se jedny doprosil, že mu za ním přivésti klobouk a sukni a tak ho vedli do Slavkova...*“. Tamtéž, inv. č. 1115, s. 58.

sporu vložili dědici Rodlarova mlýna a spor se táhl až do roku 1552, kdy byly sepsány poslední výpovědi.

Během tohoto konfliktu došlo navíc k dalšímu zajímavému vývoji událostí. Zdá se, že listiny, které zakládaly nárok na Rodlarův mlýn měl v držení, alespoň podle svého tvrzení, farář z Kájova. Toto tvrzení, ale vyvraceli svědci, kteří tvrdili, že uvedené listiny nesly již v době uvěznění Jíry na Krumlov.²⁰¹ Není příliš zřejmé, jakým způsobem do sporu zasahoval právě kájovský farář, kromě toho, že berně Rodlar odváděl právě faráři a Rožmberkům.²⁰² Je tedy možné usoudit, že byl Burian s farářem domluven nebo se snažil využít právě platbu berní nikoliv Rožmberkům, ale kájovskému faráři ve svůj prospěch.

V průběhu svědeckví je také uvedeno, proč byla v tomto konkrétním případě svědeckví zapsána v Budějovicích. Burian posílal do Krumlova jakousi „obsílku“ o tom, že právě svědeckví budou sepsána v Českých Budějovicích²⁰³ městským písařem Janem Petříkem z Třeboně, což se také následně stalo a výpovědi označené městskou pečeti byly uloženy v městské kanceláři.²⁰⁴

Celý spor zřejmě dopadl v Burianův neprospěch, neboť drtivá většina svědků vypovídala ve prospěch Rožmberků jako pánů Rodlarova mlýna. Samozřejmě se sporu neúčastnili výše nadepsaní poručníci domu rožmberského, ale pouze krumlovský kancléř spolu s rychtáři z nejbližšího okolí. Ani tento neúspěch, ale Buriana neodradil a dále se snažil své panství zvětšit, tentokrát o ves Radostice na úkor vyšebrodského kláštera.

---

²⁰¹ „*To dobře vím, že kněz Jan vymýšlí jsa my a v Kájově žádných listů ani knih na mlýn Rodlarovský se vztahujících v své moci neměl než já jse[m] přito[m] byl, kdy ž jsme je s Paulem Rychtářem Záhorským na Krumlov nesli, když již Jíra mlynář ve vězení byl na Slavkově...*“. Svědeckví Štěpána, poddaného pánů z Rožmberka, tamtéž, inv. č. 1114, *V té při mezi pány Jeronýmem a Burianem*, 1549, s. 10.

²⁰² „*...také jsem často od svého otce slýchal, nýbrž i on od svých předků slýchal, že je ten mlýn tu přišel od nějakého pana Vaška z Rovného kterýž ten plat ke kostelu a panství paměti Rožmberské[mu] dáti měl...*“, tamtéž, s. 11.

²⁰³ „*...listu, kterým znáti dávají, že svědkové se povedou v Budějo[vicích] dodal jse[m] témuž pa[nu] Burianovi v pondělí na nebe vzetí panny Marie nyní minulý...*“. Svědeckví Mikuláše panského služebníka na Krumlově, tamtéž, s. 14.

²⁰⁴ „*Tato Svědomí jste ode mě Jana Petříka Radního písaře města Budějovic podle zřízení Zemského zapsána a pečeti téhož města zapečetěna...*“. Tamtéž, s. 14.

II.3.1.2. Radostice

Již roku 1546 Dorota, manželka tehdejšího držitele Slavkova Buriana ze Šonova, uplatnila jménem sirotka Jana nárok na zpětnou koupi Radostic.²⁰⁵ O vsi Radostice je zmínka v kapitole, která se zabývala spory majetkovými, tehdy se ještě jednalo o dluh, který ves měla vůči vyšebrodskému klášteru. Klášteru patřila ves od roku 1483, kdy mu ji Anna z Hlohova odkázala. Ta ho koupila od Řehoře Odolena kvůli nedostatku hotových peněz 16. listopadu 1482.²⁰⁶ Právo zpětné koupě nezaniklo ani smrtí Řehoře Odolena. Dědická práva přešla na jeho dceru Voršilu provdanou za Ondřeje ze Šontálu a Mezipotočí, jejichž dcera Markéta později přijala svého druhého manžela Matyáše ze Šontálu za spoluuživatele zděděných statků. Oba manželé brzy zemřeli a dědické nároky přešly na nezletilého syna Jana.²⁰⁷ Je zřejmé, že poručnicí nezletilého Jana byla Dorota z Šonova. Její žádost byla projednávána před zemským soudem a nakonec jí soud Radostice přiřkl. Ve výpovědích uložených v Českých Budějovicích jsou především svědectví lidí usedlých ve vsi Radostice a dalších okolních vsích. Nejprve se v několika svědectvích z roku 1546 potvrdilo, že ves patřila Slavkovu.²⁰⁸ Po několika letech, kdy se vesměs objevují podobná tvrzení navíc spojená s platy, které Radostice odváděly kněžně z Hlohova a které byly rozdílné od toho, co později platili klášteru, to vypadalo na změnu opatova názoru a souhlas s prodejem vsi Burianovi a jeho manželce.²⁰⁹ Nyní je zřejmé, že tak nečinil z vlastních pohnutek, ale důvodem bylo rozhodnutí zemského soudu, který uznal Janovi dědické nároky a roku 1549 opat musel skutečně ves za 333 kop grošů vydat.²¹⁰

---

²⁰⁵ K. PLETZER, *Z historie*, s. 176.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 175.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 176.

²⁰⁸ „... jsem slýchal, kterak ta ves Radostice kterou nyní posavad drží kněz Opat Vyšebrodský, někdy Slavkovu příslušela...“. SOkA České Budějovice, AM České Budjovice, inv. č. 1114, V té při mezi Dorotou a Pavlem opatem, 1549, s. 4.

²⁰⁹ „...když to na smrtelné posteli vyznala, že prve nedávaly úroku z půl lánu, než XII gl a již dáváme po XVIII gl., a půl nedávaly za krávy, již přibírají IIII, že dáváme po bílém groši...“. Tamtéž, s. 4.

²¹⁰ K. PLETZER, *Z historie*, s. 178.

Tentokrát byl tedy Burian úspěšný. Tyto dva spory nejsou jedinými, ve kterých byl Burian na straně žalobce. Účastnil se daleko více konfliktů, zejména o drobná panství, dědičné řízení a křivou výpověď.²¹¹

II.3.1.3. Spor o „Horní les“

Jako poslední příklad poslouží spor mezi Rožmberky, tentokrát již zastupovanými samotným „vysoce urozeným“ Vilémem a Zdeňkem Malovcem z Malovic a na Kamenici.²¹² Zdeněk Malovec byl poručníkem synů Jana Malovce, z nichž nejznámější a jediný, který se dožil dospělého věku, byl bezesporu Bohuslav. Celý spor o tzv. „Horní les“ započal roku 1554, tedy dva roky po Janově smrti. Opět je umocněn tehdejší téměř neexistencí konkrétních hranic. Ve sporu bylo opět několikrát zmíněno „...ten les horní nad Bohdalínem jest jich ti pánů z Rožmberka a ke Kamenici nikdy nepřislušel.“²¹³ I když při pohledu na mapu se zdá, že zmiňovaný Bohdalín nacházející se v pelhřimovském okrese jen několik kilometrů od obce Kamenice, by měl náležet právě Malovcům, bylo ve všech výpovědích zmiňováno, že opak je pravdou. V mnoha výpovědích je také uvedena hranice, nejspíše příčina sporu.²¹⁴ Dále z výpovědí vyplývá, že byla hranice nezřetelná, a proto nejspíše došlo k celému sporu. Zdeněk Malovec nakonec les nezískal, jednalo se ale o další z pokusů o získání sice malého území pod správou Rožmberků.

II.3.2. Shrnutí

Uvedené příklady ukazují spory o malé části dominia Rožmberků a dalších šlechticů, či vyšebrodského kláštera. Samozřejmě byly všechny konflikty týkající se panství

---

²¹¹ Spor o dědičné řízení po smrti Marše řezníka mezi jeho dětmi a jeho matkou, tamtéž, *Svědomy k potřebě Jana syna a Juliany dcery*, 1552, s. 67 ; a spor o křivou výpověď Ondřeje starého, tamtéž, *Svědomy k potřebě Buriana ze Šonova*, 1552, s. 62.

²¹² Celý název zní takto: „*V té při mezi vysoce urozeným panem Vilémem z Rožmberka a na Krumlově jeho milosti z jedné a urozeným a statečným rytířem panem Zdeňkem Malovcem z Malovic a na Kamenicy strany druhé*“. Tamtéž, inv. č. 1115. *V té při mezi Vilémem z Rožmberka a Zdeňkem Malovcem*, 1554, s. 88.

²¹³ Tamtéž, s. 88.

²¹⁴ „*Také mi Mašek lovčí ten mezní kámen, u kterého nedávno hrob vykopán byl, ukázal, pravíc, že by to pravý mezník byl, přes háječek k druhé[mu] kameni kde kříže na smrčinách vysekaný byly...*“. Tamtéž, s. 90.

projednávány před zemským soudem,²¹⁵ který měl konečnou rozhodovací pravomoc. Přesto nám tato svědectví ukazují, jaké vůbec bylo vědomí či naopak nevědomí poddaných o jejich pánech. V mnohých výpovědích se odpověď zdá nejistá, neboť se dotazovaní odvolávají na své předky či na to co „*slýchali*“.²¹⁶ Podle zkoumaného typu pramenů lze tvrdit, že si byli poddaní totožnosti majitele panství vědomi. Paměť měšťanů bude více prozkoumána v kapitole závěrečné.

---

²¹⁵ Srov. Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 64-65; Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK, *Dějiny*, s. 62.

²¹⁶ Častokrát se svědkové zmiňují, že „*nikdy jsme neslýchali*“ nebo „*to jsem slýchával*“. Tamtéž.

II.4. *Ostatní konflikty*

Kromě konfliktů, které lze označit za „klasické“, např. krádež, zabití, apod., obsahují knihy svědeckých výpovědí ještě spory atypické. Nejsou lehkou klasifikovatelné a podle malého počtu zastoupení ve výpovědích lze usuzovat, že nebyly běžnou součástí života raně novověkého měšťana. O jaké spory se jedná?

II.4.1. *Křivé svědectví*

Jediným z těchto konfliktů, který je zastoupen ve více případech, je křivé svědectví.²¹⁷ Všechny spory jsou sepsány na žádost Buriana ze Šonova. Týkaly se již známé pře o ves Radostice. Ze sepsaných svědectví vyplývá, že byli někteří obyvatelé Radostic „zmanipulováni“ ke křivému svědectví.²¹⁸ Ondra Novák, který byl hlavním obviněným z křivého svědectví, se doznal²¹⁹ a následně žádal Buriana o odpuštění.²²⁰ Tím, kdo Ondru a ostatní navedl, měl být Mikuláš Humpolec z Tucharaze. Humpolec byl o všem informován.²²¹ I když by údajné křivé svědectví Burianovi pomohlo, zachová se tento šlechtic čestně a svého soka o výpovědi Nováka informuje. Zároveň také zjišťuje, jestli bylo jeho svědectví pravdivé v tomto případě prostřednictvím věku svědka.²²² Podle těchto zjištění svědectví zpochybnil. Burian přesto Radostice do svého držení získává,

---

²¹⁷ Např. „... k Ondrovi Novákovi do Radostic poslán, jeho jsem se ptal, kterak jest to svědomí spletl...“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, *V té při mezi Burianem ze Šonova Mikulášem Humpolcem*, 1556, s. 94.

²¹⁸ „...jel do Radostic a tu k úředníkům okolo XII osob svolav, ty starce napomínal, milý sousede což vám v pravdě vědomo o té zástavě povězte, pro mne ani pro kněze opata jináč nemluvic nebo jak jest hřích křivdu mluviti tak také pravdu mlčeti...“, tamtéž, *V té při mezi Burianem ze Šonova opatem Janem*, 1553, s. 73.

²¹⁹ „...A on vzav mne samého do komory pověděl, že pan Mikuláš Humpolec svým křikem jej k tomu přivedl, že jest se podřekl...“, tamtéž, s. 94.

²²⁰ „...když pan Burian do Radostic přijel, tu týž Ondra před sousedy klekl a prosil pána Boha i také pana Buriana, aby mu to odpustil, co proti němu křivě svědčil...“, tamtéž, s. 94.

²²¹ „...potom mne pan Burian k Humpolcovi poslal, oznamujíc mu, že to týž Ondra o něm mluví, že ho navedl k tomu křivé[mu] svědomí, aby o tom věděl...“, tamtéž, s. 94.

²²² „...Byl jsem od pana svého ... do Radostic poslán k starci Ondrovi, i stavili jsme se u Šimka rychtáře ... a když jsme se ho ptali, jakby ten Ondra starý byl, pověděl vedle zdání svého, že by mu přes sto let bylo...“, tamtéž, s. 73.

křivé výpovědi jeho budoucích poddaných pro něj tedy nakonec nebyly důležité, přesto ukazují na další aspekt všech svědectví možné ovlivnění svědků z řad obviněných.

II.4.2. *Člověk na okraji?*

Svědectví, které si nechal sepsat roku 1548 Bartoš Třeboňský, ukazuje další případ atypického konfliktu. Hlavní aktérkou byla jistá hospodyně ze Soběslavi.²²³ Markéta z Velešína vypovídala, že ji navštívila a žádala po ní, aby se pomstila jistému mládenci ze Soběslavi, který přivedl její dceru k hanbě.²²⁴ Není jisté, v jakém směru měla být pomsta provedena,²²⁵ ani proč si vybrala zrovna Markétu. Zde je možné spekulovat, zda nebyla Markéta místní bylinkářkou či jinou osobou marginálního charakteru. Tomu by nasvědčovala i následná obhajoba Markéty, která zmiňovala, že hospodyně poslala pryč.²²⁶ Ani v tomto případě není celý spor rozhodnut a chybí i další výpovědi svědků. Markéta také mohla být jedinou obviněnou v celém procesu možná dokonce nařčena z čarodějnictví.

II.4.3. *Samuel žid*

Zajímavým byl jistě také dluh, který roku 1550 vznikl Samuelovi. Samuel dlužil Mikuláši Pastorovi 28 grošů míšeňských. Celý případ by sám o sobě zajímavý nebyl, kdyby Samuel nebyl žid. Samuel se totiž hájil tím, že uvedený dluh vznikl již před lety a je tedy již promlčený.²²⁷ Mikuláš sděloval, že nemohl dluh vymáhat, neboť byli

---

²²³ Ve svědecké výpovědi není uvedeno její jméno „...přišla ke mně jedna hospodyně obyvatelích Soběslavi nevím, kterak jí říkaly...“, tamtéž, Svědomí k potřebě Bartoše Třeboňského, 1548, s. 23.

²²⁴ „...že by mě pově[dě]la jaký mládenec v Soběslavi dceru její k hanbě připravil, abych mu udělala, aby po ní zůstati nemohl...“, tamtéž, s. 23.

²²⁵ Markéta pouze zmiňuje, že hospodyně „...to mi jakousi svíčku voskovou přinesla pravíc, že by mi přinesla vlasů a neb šatů jeh[*o* a [d]cery...“, tamtéž, s. 23.

²²⁶ „...řekla jsem, pověděla, že já nic neumím, aby mne s tím na pokoji nechala...“, tamtéž, s. 23.

²²⁷ „...ze z toho viní už jest i prve před lety několika též před pány soud[c]i jeho obviniv potom tak zanechal a ted' opět po několika letech zase se navrací, a poněvadž více než jednu den a rok projiti dal maje jistý čas od pánu soudců k vykonání toho položen tak zanechal, že on jemu dále není povinován odpovídati...“, tamtéž, Mikuláš Pastor se Samuelem Židem, 1550, s. 39.

všichni židé z Čech vyhnáni.²²⁸ Samuel toho podle Mikuláše využil, aby nemusel naplnit své závazky. Spor mohl být tedy znovu otevřen až po jeho návratu zpět, kdy začal své pohledávky vůči Samuelovi řešit i jistý Fabián Mráz.²²⁹

II.4.4. Zběhnutí poddaného

Další spor, který byl řešen u městského soudu v Českých Budějovicích, je z roku 1558. Týkal se jistého Tomše Sládka ze Zvíkovce.²³⁰ Začínal zprávou o jeho úmrtí na Novém Městě pražském.²³¹ Proč se ale dostal do agendy soudu v Budějovicích? Celá pře vznikla z důvodu nejspíše útěku Tomše z poddanské povinnosti vůči Rožmberkům, kteří Zvíkovec vlastnili.²³² Další aktivita Rožmberků ale zůstává neznámá. Podle svědků Tomeš opravdu byl poddaným pánů z Rožmberku. Jestli ale vymáhali nějakou formu náhradu, nebo se snažili potrestat otce Tomše, který byl stále ve Zvíkovci, se ve výpovědích nenalézá. Jedná se tedy o pouhé spekulace s dalším nakládáním těchto výpovědí.

II.4.5. Rozsudek hrdelní

Ojedinělým rozsudkem, který se v Knihách svědeckých výpovědí nachází, je dokonce rozsudek hrdelní. Byl vynesen již roku 1542 nad Janem Pastorkem. Ten byl

---

²²⁸ „...ze [j]s[o]u pro nešlechtnost svou všemi třemi stavy z tohoto království vypověděni a tento žid když jest svý před pány soudci činit o to[m] měl z tohoto království ušel...“, tamtéž, s. 39. Jedná se zřejmě o vypovězení z roku 1541, které bylo zrušeno Ferdinandem I. již roku 1545. K tomu srov. Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha, 2001.

²²⁹ „...že nikdy nemohl k němu přijíti až teprve, když Fabian Mráz jeho ku právu sem připravil tu on také ku právu jeho jest připověděl...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 39.

²³⁰ Jedná se pravděpodobně o obec Zvíkov nacházející se východně od Českých Budějovic. Od roku 1519 patřila Rožmberkům. O tom doklad i ve svědeckých výpovědích: „...na gruntu svém ve Zvíkovci a jakž jes[t] pan Petr z Rožm[ber]ka k[o]upil žádně[ho] jině[ho] pána neměl a nemá než pány z Rožm[ber]ka...“, tamtéž, s. 24.

²³¹ „...ze nebožtík Tomeš Sládek ze Zvíkovce, který u Pavla Kůže na Nové[m] městě pražském sl[o]užil a tu zamordován jest byl...“, tamtéž, s. 24.

²³² „...jest byl také poddaný člo[vě]k jich ti pá[nů] z Rožm[ber]ka aniž jsem kdy slýchal, aby vyhoštěn a propuštěn byl...“, tamtéž, s. 24.

za opakované porušování městského práva odsouzen k trestu nejvyššímu,²³³ tedy v „*pokutu hrdla*“.²³⁴ Podle rozsudku je zřejmé, že měl Pastorek sloužit jako odstrašující případ, kterým se rada města snažila na budoucí časy zabezpečit pořádek ve městě.²³⁵ Proč se ale uvedený list nachází ve svědeckých výpovědích z let následujících? Přesný důvod je nejasný, ve výpovědi je pouze zmíněno, že byl list opatřen menší pečetí roku 1556.²³⁶ Mohl tedy sloužit jako reakce na vzrůstající kriminalitu ve městě, jako znovu upomínka městské soudní moci.

II.4.6. Výhružka

Výhružka stála na počátku sepsání další svědecké výpovědi z roku 1551. Svědectví, které si nechal sepsat Jiřík Zvonek z Otterstorfu se přímo netýká Českých Budějovic, vše se odehrává na Starém Městě pražském, ale vzhledem k původu jednoho ze svědků Lukeše posla Budějovického bylo sepsáno zde. Celý spor, kterému byl Lukeš svědkem, se soustřeďoval kolem Jiřího Zvonka a jeho souseda Jana Maryna. Ten skládal spolu s pomocníky kamení z vozu, ale takovým způsobem, který se právě Zvonkovi nelíbil.²³⁷ Jan mu ale sděloval, že mu škodu způsoboval spíše on.²³⁸ Není úplně zřejmé, co Jiřík způsobil, Jan se zmiňoval pouze o jakémsi převážení ručnic z Plzně.²³⁹ Celý spor, ale

---

²³³ „... *A poněvadž ... na knihy města tohoto a taky právo kteréž ve vsí vážnosti a poctivosti v městě tomto ode všech zachováno býti má, si Jan Pastorek ničím jest neukázal a již nejednou proti knihám a právu v takové lehkomyšlnosti ... trestán byl...*“, tamtéž, *Tomu na svědomí pečeti naší menší dali*, 1556, s. 103.

²³⁴ Tamtéž, s. 103.

²³⁵ „... *pan purkmistr a páni jej Jana ve svou kázeň berou tak, že jemu i žádnému jinému na ublížení knih a práva města tohoto takových nepořádných nářků nyní i na bud[o]jucí časy dopouštěti neráčí...*“, tamtéž, s. 103.

²³⁶ „... *Tomu na svědomí pečeti naší menší dali [j]sme a rozkázali list tento upečetiti ... anno 1556...*“, tamtéž, s. 103.

²³⁷ „... *Janovi Marynovi sousedu jeho skládali veliké kamení z vozu a metalí jím dolů. Řekl pan Jiřík k nim, valíte mi to blízko kamení, strěste se mi grunt a dělají mi škodu...*“, tamtéž, *Svědomí k potřebě pana Jiříka Zvonka z Otterstorfu*, 1551, s. 42.

²³⁸ „... *Jan soused jeho řekl. Jakou škodu děláme, děláš ty nám větší, válíš dříví k kotcům...*“, tamtéž, s. 42.

²³⁹ „... *ujel z Plzně, že jse[m] s teb[o]u musel skoro celou noc jet se dvěma ručnicemi a pan Jiřík nemohl k dceři přijíti, aby mu něco proti to[mu] řekl...*“, tamtéž, s. 42.

gradoval ve chvíli, kdy Jan zamířil se zbraní v ruce a vyhrožoval mu, že ji použije.²⁴⁰ Jiřík okamžitě kontaktoval svědky, aby mu spor dosvědčili před městským soudem.²⁴¹ Přihlížejícím byl i písař Lukeš z Českých Budějovic, proto byla sepsána i jeho výpověď. Je pravděpodobné, že byla výpověď sepsaná v Českých Budějovicích odeslána do Prahy, i když se přímý doklad tohoto jednání v textu nenachází.

II.4.7. *Nezvěstný manžel*

Dalším příkladem velmi atypického sporu jsou svědectví z roku 1556 sepsaná na žádost Jíry Kyfrešára. Spor popisuje svatbu, kterou s Jírou vyjednal Tomeš z Mohuše.²⁴² Ten si měl vzít jeho dceru, která již byla podle svědectví jednou vdaná.²⁴³ Tomeš svědčil, že byl její muž již několik let nezvěstný, a proto se může znovu vdát.²⁴⁴ Dokonce sliboval, že Jírovi přenechá celý grunt, aby se mohl stát „*plným hospodářem*“.²⁴⁵ Svatba tedy nakonec proběhla, i když má Jíra a jeho blízcí pochybnosti, Tomeš ho vždy uklidnil příslibem svého gruntu.²⁴⁶ Sepsání svědeckých výpovědí na žádost Jíry ale dává napovědět, že byla nějaká část slibu nedodržena. Je možné, že se objevil první manžel Tomešovi dcery, i když to se zdá vzhledem k velké časové prodlevě nepravděpodobné. Pravděpodobněji se jeví nedodržení Tomešova slibu na přenechání gruntu. I když není důvod přesně znát, dává případ nahlédnout do dalšího netradičního aspektu života rané novověkého hospodáře, tentokrát do snahy provdat již jednou vdanou dceru, jejíž manžel byl nezvěstný.

II.4.8. *List výhostní*

Posledním sporem, který nebyl pro raně novověkého měšťana zcela typický, je spor o list výhostní, tedy o právo volného pohybu poddaných. Roku 1556 měl uvedený list

---

²⁴⁰ „...a když na něj Jan soused jeho se sochořem běžel, pravíc, že bych já tebe i s tvým tesákem ochmelil...“, tamtéž, s. 42.

²⁴¹ „... a v tom hned to pan Jiřík osvědčoval těmi, kteří přito[m] byli...“, tamtéž, s. 42.

²⁴² Jedná se zřejmě o ves Mahouš, která se nachází několik kilometrů od Netolic.

²⁴³ „...A když bylo po sml[o]uvách, řekl jsem milý Tomši slyšeti, že by dcera tvá pane muže míti měla...“, tamtéž, *Svědění k potřebě Jíry Kyfrešára*, 1556, s. 96.

²⁴⁴ „...že ona prve muže má, řekl Tomeš, nestarej se o to již za tobě já všechno slibuji neb jest již na XIII let jakž jest od[e]šel a nevím čili živ čili není...“, tamtéž, s. 96.

²⁴⁵ „...Jírovi připověděl statek svůj všecken vzdáti hned po svatbě, aby plným hospodářem byl...“, tamtéž, s. 96.

²⁴⁶ „...Tu Tomeš řekl, aby se o nic nestaral, že on mu za všechny škody slibuje...“, tamtéž, s. 96.

obdržet Filip Chvaletický. Ten na žádost Jana Bejčka z Nezpečova prodal svůj dům rychtáři Václavovi z Protivína.²⁴⁷ Na oplátku měl obdržet list výhostní.²⁴⁸ Problémem ale podle svědeckých výpovědí bylo to, že Jan Bejček již v té době jeho pánem nebyl, tedy mu list výhostní udělit nemohl.²⁴⁹ Jan Bejček si toho ale podle své výpovědi vědom nebyl, považoval se za Filipova pána.²⁵⁰ Proto následovalo sepsání svědectví, ve kterých všichni vyslyšení potvrdili tuto verzi a jako hlavního viníka označili právě Bejčka.

Svědecké výpovědi obsahují ještě celou řadu výpovědí, které je ale nelehké zařadit. U mnohých je důvod sepsání nejasný,²⁵¹ jiné zase řeší spory např. s odvoláním Šichtmistra²⁵² nebo určují poručníka.²⁵³ Často se jedná pouze o žádost k sepsání svědectví, které ale později z nám neznámých důvodů sepsáno nebylo.²⁵⁴

---

²⁴⁷ „...v žádosti pana Jan Bajčka z Nezpečova jsem prodal dvůr svůj v Chvaleticích starého rychtáři Václavovi v Protivíně...“, tamtéž, *V té při mezi Annou Ungnodovou a Janem Bejčkem*, 1556, s. 98.

²⁴⁸ „...tu potom pan Jan Bejček k lidem tu přistojícím řekl, hle sousedé poněvadž Filip na žádost mou ten grunt svůj prodal, já jsem ho také z člověčenství propustil a v milost jsem dal i řekl mi, abych ten list vejhostní vzal...“, tamtéž, s. 98.

²⁴⁹ „...že jsem ho se vším i ženu jeho propustil a propouštím a svobodná činím a kázal ten list Filipovi čísti, ale já jsem u něho žádné pečeti neviděl a již na ten čas pan Jan Bejček naším pánem nebyl...“, tamtéž, s. 99.

²⁵⁰ „...znali se k tomu, že jest dal list výhostní Filipovi Chvaletickému a on před námi řekl, že se znám a mohl jsem to z vás každém[u] učiniti jsa pánem vaším na ten čas...“, tamtéž, s. 99.

²⁵¹ Např. spor mezi Matějem opatem kláštera Svaté Koruny (Zlatá Koruna) a Vilémem z Rožmberka z roku 1556. Týká se smrti předchozího opata Jiříka a údajných 3000 míšeňských, které měl po sobě zanechat. Důvod sepsání svědectví a hlavně přítomnost Viléma z Rožmberka je ale nejasná. Tamtéž, *V té při mezi opatem Matějem a vysoce urozeným Vilémem z Rožmberka*, 1556, s. 101.

²⁵² Šichtmistr byl uvězněn Kupou Mušarem. Není zřejmé proč, ale Mušar tvrdí, že ho nepropustí. Jeho horníci z dolů ve Vesce ho ale žádali vydat zpět. Tamtéž, *Tohoto svědomí kverci od tří králů žádají*, rok neznámý, s. 45.

²⁵³ Spor mezi Klementem zlatníkem a Hanslem měšťanem. Jedná se o poručnictví nad sirotky Štefana tesaře. Tamtéž, *V té při mezi Klementem zlatníkem a Hanslem měšťanem*, rok neznámý, s. 23.

²⁵⁴ Např. *Žádost o sepsání svědectví od Doroty z Šonova jistému Jiříkovi*, tamtéž, rok neznámý, s. 48; nebo *Žádost Jana Bicana svobodníka o svědectví z důvodu zpustnutí jeho gruntu Pavlem Bartošem*, tamtéž, rok neznámý, s. 92.

III. Knihy svědeckých výpovědí jako prostředek k poznání myšlení raně novověkého měšťana.

Konflikty mezi jedinci či skupinami osob patřily ke každodennímu běhu života člověka raného novověku.²⁵⁵ I když je konflikt nelehkou životní situací vypovídá často mnohé o skutečných cílech, idejích a životních postojích jednotlivých zúčastněných. Nejinak tomu bylo i pro raně novověkého měšťana.²⁵⁶ Ve většině případů odhaluje skutečné postoje či strategie jednotlivých měšťanů, i když je potřeba si uvědomit, že trestněprávní prameny odhalující příčiny a důsledky konfliktů jsou subjektivně zabarvené, a není proto lehké odhalit pravou podstatu věci.

Právě knihy obsahující svědecké výpovědi osob odhalujících průběh konfliktů mohou při porovnání jednotlivých svědectví pomoci k objasnění příčin či vztahů mezi jeho aktéry.²⁵⁷ Ve městech se střetávaly zájmy všech skupin obyvatel od měšťanů jako struktury fakticky tvořící město, přes venkovany přijíždějící do města za účelem směny zboží až po šlechtu mající ve městech své obchodní zájmy.²⁵⁸ Proto lze nahlédnout do myšlení šlechtice, měšťana i venkovana.

III.1. Čest

Městská a měšťanská identita úzce souvisela s pojmem měšťanské cti, která byla proto bedlivě střežena a její zlehčování vzbuzovalo pobouření.²⁵⁹ I v prostředí Českých Budějovic bylo napadení cti vnímáno jako adekvátní důvod k vyvolání konfliktu. Ve většině případů se tento konflikt neomezil na „pouhé“ slovní napadení, ze strany druhé ale eskaloval do podoby fyzického násilí.²⁶⁰ Nejrozšířenějším útokem na čest byly nadávky. Jejich rozsah, který lze zachytit v písemných pramenech, je bohatý. Substantivum bylo navíc často doplněno o řadu dehonestujících adjektiv.²⁶¹ Spor

---

²⁵⁵ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 457.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 457.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 649-650.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 549.

²⁶⁰ Např. SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, *Svědomy k žádosti Mikuláše Humpolce*, 1547, s.1; Tamtéž, *Svědomy k potřebě Vávry z Třebína*, 1553, s. 69; Tamtéž, *Svědomy k potřebě Linhartu Zelibora*, 1554, s. 81.

²⁶¹ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007. V tomto ohledu obsahují svědecké výpovědi výrazy např. „vyjebaný šibale“, „čert ve vás

Matouše a Jerolíma ševcova syna je klasickým případem. Celý spor byl vyvolán nesplněným slibem na nákup ryb od Matouše.²⁶² Spor stupňoval svými nadávkami Matouš. Vše ukončil Jerolímův přítel Jíra Prokeš. Ten vyprovokován urážkou cti přítele napadnul Matouše.²⁶³ Pře mezi Linhartem Zeliborem a Jírou Pašovým je dalším příkladem urážky na cti raně novověkého měšťana, která skončila fyzickým napadením. Celý spor proběhl 16. září roku 1554.²⁶⁴ Podle výpovědí svědků byla příčinou sporu kráva.²⁶⁵ Svědkové několikrát potvrdili, že byl Linhart uražen.²⁶⁶ Spor gradoval napadením Linharta vidlemi.²⁶⁷ Linharta začala bránit jeho žena a dcera, které byly následně taktéž Urbanem napadeny.²⁶⁸ Linhart se následně vrátil domů pro oštěp, ale Urban i Jíra již byli pryč a celý spor tedy neskončil tragicky.²⁶⁹ Podobným sporem tentokrát o čest celé rodiny bylo nařčení Vaňka Hladkého.²⁷⁰ Podle Vávry z Třebína měl totiž Vaněk nemanželské dítě s manželkou kováře. V tomto případě nebyla napadena pouze čest Vaňka samotného, ale čest celé jeho rodiny. I tentokrát vše skončilo násilím.

---

pobíjí“, „*hrome v hrdlo lžeš“*. Nebo označení „*jebák*“. Také poznámky odkazující na slabost aktérů např. „*kdybys měl na vojnu jíti, plakal bys*“.

²⁶² „...vyšel Matuše Ryšák na dvůr a řekl Jerolímovi vyjebaný šibale řekls rybu kupiti a ne kupils...“, tamtéž, s. 1.

²⁶³ „...Jíra poodstúpiv hodil na Ryšáka sekerkou...“, tamtéž, s. 1.

²⁶⁴ „...Mám to v paměti, bylo na S[vatou] Ludmilu před sv[atým] Václavem nyní minulou...“, tamtéž, *Svědomí k potřebě Linharta Zelibora*, 1554, s. 81.

²⁶⁵ „...svářil se Linhart Zelibor s Jírou Pašový[m] o jakou[s] krávu potom zas od[e]šel...“, tamtéž, s. 81.

²⁶⁶ „...Urban Konopě urazil Zelibora...“ nebo „...proč vy nás tepete a my vás netepem...“, tamtéž, s. 81.

²⁶⁷ „...přišel Urban Konopě s vidlicemi, udeřil Zelibora v hlavu až ho hne[d] krev polila...“, tamtéž, s. 81.

²⁶⁸ „...a když žena a dcera jeho bránily, tehdy Konopě těmi vidlicemi obě dvě byl...“, tamtéž, s. 81.

²⁶⁹ „...a Zelibor běžel domů a hned zase vyšel s oštěpem, ale již tu žádného z nich nebylo...“, tamtéž, s. 81.

²⁷⁰ „...řekl nuže Vaňku, kterak bylo u Havlové zdání, že je kovář tvůj syn, řekl mu Vaněk hrome v hrdlo lžeš...“. Tamtéž, s. 69.

Z uvedených příkladů vyplývá, že urážka cti nemohla zůstat raně novověkým měšťanem nepovšimnuta.²⁷¹ Ve většině případů vyvolala reakci „uražených“ končící aktem fyzického násilí. V myšlení měšťanů měla tato neměřitelná hodnota vysoké postavení. Zvláště citliví byli v tomto ohledu městští řemeslníci. Seběmenší újma na osobní cti mohla poškodit čistotu řemesla.²⁷² V dalším sledu lze na příkladu sporu mezi Jerolímem a Matoušem sledovat jak velkou roli hrálo v tehdejším společenství přátelství. Jíra jakožto Jerolímův přítel nemohl nechat napadání jeho cti nepovšimnuté a rozhodl se proto místo zdrženlivého Jerolíma zakročit. Stejně se zachovala i rodina Linhartů Zeliborů, která spolu se ctí hájila i jeho život. Čest svou a celé rodiny hájil Vaněk nařčený z nemanželského dítěte. I když knihy svědeckých výpovědí obsahují jediný spor o nactiutrhaní, z dalších studií vyplývá, že bylo hájení cti pro raně novověkého měšťana důležitou součástí života.²⁷³ Klasifikace a následné posouzení trestných činů proti cti způsobovala problémy zejména městským soudům.²⁷⁴ Většina konfliktů, které sledovaly obraz cti v myšlenkovém světě měšťana, skončily v Českých Budějovicích násilným aktem. Proto se zdejší městský soud musel v letech 1547-1556 zabývat jediným o nactiutrhaní, i když byla čest příčinou dalších pří.

III.1.1. Člověk bezectný

Svědectví sepsané 28. září roku 1550 je v mnoha ohledech vypovídající o mentalitě raně novověkých měšťanů. Svědčí nejenom o vnímání cti ale také o těch, kteří ji podle současníků svým jednáním pozbyli. Svědecké bylo sepsáno na žádost Matějky z Újezda. Ten byl v krčmě nařčen myslivcem pana Mikuláše Kořenského z toho, že pozbyl svou čest a není již proto hoden sdílet s ostatními místo pod jednou střechou.²⁷⁵ Důvodem mělo být Matějkovo odsouzení k popravě šibenicí, od které ale měl být vyprošen.²⁷⁶ Poté ho spolu s dalšími tovaryši napadl. Nakonec musel Matějku vyvést

²⁷¹ Srov. V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 390-394 a 549-550; R. van DÜLMEN, *Kultura II.*, 189-208; TÝŽ, *Bezectní lidé*, s. 8-9.

²⁷² TÝŽ, *Kultura II.*, s. 191.

²⁷³ Srov. Tamtéž, s. 191; O. HLADÍK, *Kriminalita*, s. 253; V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 390-394 a 549-550.

²⁷⁴ O. HLADÍK, *Kriminalita*, s. 96.

²⁷⁵ „...přišel jest potom také myslivec pana Mikuláše Kořenské[ho] přišel a počal haněti téhož Matějku člověka pana Drviše Malovce pravíc. Ten Matějka nejsi hoden aby[s] mezi dobrými lidmi seděl...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 33.

²⁷⁶ „...aby[s] mezi dobrými lidmi seděl, neb [j]s[i] od šibenice vyprošen...“, tamtéž, s. 33.

hostinský spolu s Andrlem řezníkem.²⁷⁷ Není znám předchozí případ, který měl skončit popravou Matějky. Je ale jisté, že ne všichni přítomní vnímali jeho bývalý zločin tak negativně jako zmíněný myslivec.²⁷⁸ Andrle řezník, který Matějkovi pomohl, za ním dokonce přijel za účelem koupě ovce.²⁷⁹ Sice je možné, že nebyl seznámen s jeho sociálním postavením, což se ale vzhledem k přednesenému nařčení a jeho následnou pomocí Matějkovi nezdá pravděpodobné. Zřejmá je ale Matějkova reakce, neboť to byl právě on, kdo si nechal sepsat svědecké výpovědi k soudní při o nactiutrhaní, která měla následovat. Je patrné, že právě uvedené Matějkovo odsouzení k popravě šibenicí ho v očích jeho sousedů mělo připravit o čest. Matějka se tedy podle tehdejších tradic musel bránit, protože ztráta cti mohla znamenat jeho vyloučení z městské společnosti spojené s následnou ztrátou majetku.²⁸⁰

III.2. *Měšť'an uvnitř sítě sociálních vztahů*

Měšť'ané raného novověku nebyli nezávislými jedinci. Do jejich života vstupovala pestrá škála jedinců různého společenského postavení.²⁸¹ S řadou z nich navázal měšť'an vztahy formálního nebo neformálního charakteru. Neformální vztahy byly přirozené, tvořilo je již měšť'anovo narození. Jednalo se o jeho rodinu. Formální vztahy se tvořily v průběhu jeho života. Odvíjeli se od jeho pracovní činnosti např. obchodní partner a podle životního prostoru, ve kterém se nacházel. Měšť'an se setkával s celou řadou osob jiného sociálního statusu nebo náboženské orientace. Jaké postavení v jeho životě měla rodina, přítel nebo žid nastíní text následující.

III.2.1. Rodina

Již svým narozením se měšť'an stával členem sítě sociálních vztahů uvnitř rodiny. Pro člověka raného novověku sice pojem rodina neexistoval, v moderním smyslu slova vznikla až v 18. století, stejnou a daleko větší úlohu pro něj znamenal dům, ve kterém se

---

²⁷⁷ „...a potom ho s tovaryši svými bil a rval a hospodář a Andrle řezník ho bránily, potom ho ten Andrle s sebou vyvedl do domu...“, tamtéž, s. 33.

²⁷⁸ Je možné, že se jednalo o pouhou urážku, jak vysvětluje R. van DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 13.

²⁷⁹ „...Andrle řezník z Vodňan poslal po Matějku, aby k němu přišel, že chce od něho ovce k[o]jupiti...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 33.

²⁸⁰ R. van DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 8.

²⁸¹ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 366.

narodil. Dům symbolizoval nejen chráněný prostor oddělený od okolí obvodovou zdí ale i společenství osob, které žily pod jednou střechou.²⁸² Byl tvořen nejen vlastním jádrem rodiny mužem, ženou a dětmi ale dalšími osobami, které byly v pokrevním či pracovním vztahu s panem domu.²⁸³ Celá domácnost byla řízena hlavou rodiny, která měla hlavní rozhodovací pravomoc.²⁸⁴ Individuální touhy a představy jednotlivých členů se proto často dostávaly do konfliktu s představou hlavy rodiny. Nejsnáze je tento konflikt možné sledovat na sporech o testamentech.²⁸⁵ V Českých Budějovicích lze tento jev sledovat na příkladu sporu mezi Janem Bicanem a Pavlem Bartošem. I když měl být přímým dědicem Jan Bican, jeho strýc uzmul bratrův majetek pro sebe. Spor může svědčit o ambicích Pavla, který nebyl spokojen s rozdělením majetku mezi ním a bratrem po smrti jejich otce. Naopak může také vypovídat o snaze udržení rodového majetku, neboť je Bican rozhodnut majetek po obdržení následně prodat. Naopak hájení rodinné cti ukazuje na soudržnost této skupiny osob.²⁸⁶ Případ Vaňka Hladkého již byl rozebírán několikrát. Nařčení z nemanželského dítěte ohrožovalo čest celé rodiny a muselo být rázně vyvráceno. Vaněk se sice v tomto případě odhodlal až k užití násilí jeho reakce ale přesně svědčí o tom, jak velkou roli v jeho životě rodinná čest hrála. Podobně hájila čest rodina Linhartů Zelibora. Spor se sice týkal vlastnictví krávy, v jeho průběhu byl Linhart několikrát uražen a následně napaden. Jeho rodina tedy nehájila pouze čest ale Linhartovo zdraví, které bylo bezprostředně ohroženo.

Vztahy uvnitř rodiny novověkého měšťana mohly mít různou podobu. Během jeho života většinou udržovala rodina soudržnou podobu vystupující jednotně proti všem druhům útoků na její členy nebo dobré jméno.²⁸⁷ Do konfliktu se dostávala zejména na sklonku života měšťana, kdy mohly v popředí vystoupit individuální zájmy jejích členů nesouhlasících se zněním závěti.

---

²⁸² R. van DÜLMEN, *Kultura I.*, s. 14.

²⁸³ Myšleny jsou např. podruzi s výměnkáři, čeledínové a děvečky. Tamtéž, s. 14.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 14.

²⁸⁵ V. BŮŽEK, *Společnost*, s.

²⁸⁶ R. van DÜLMEN, *Kultura I.*, s. 21.

²⁸⁷ Tamtéž.

III.2.2. Ženská sounáležitost

Žena v českých dějinách již nestojí na okraji badatelského zájmu současného českého dějepiscetví. Dokládají to četné práce zejména Jany Ratajové a Lucie Storchové.²⁸⁸ Jedním ze sledovaných témat je i testamentární praxe zejména žen šlechticů.²⁸⁹ Ukazuje se, že dědici respektive dědičkami byly ve většině případů další ženy z rodu umírající šlechtičny. Podobný případ obsahují i knihy svědeckých výpovědí. Ve sporu z roku 1553 se jedná o majetek, který odkázala Eliška Činišpánová z Heršláku.²⁹⁰ Eliška ve své poslední vůli odkázala většinu svého majetku dceři Anně a hlavně její vnučce Alžbětě.²⁹¹ Soustředila se přitom zejména na vnučku, která měla dostat většinu majetku, pokud by se neprovdala. Spor také ukazuje na nerespektování poslední vůle ženy mužem, když byl celý majetek po její smrti zabaven Zdeňkem Zidbřidem.²⁹² I když měla Eliška ještě syna, nevěnovala mu ve své závěti pozornost, zcela se soustředila na ženskou část rodu. Díky ukradení majetku Zidbřidem se ale o majetek paradoxně přihlásila poručnice syna Bedřicha Dorota. Majetek tak nakonec mohl skončit proti poslední vůli šlechtičny v jeho ruce. Tento případ koresponduje se zjištěními Pavla Krále ve své ediční práci.²⁹³ Svědčí o sounáležitém smýšlení, jaké měly zejména šlechtičny s dalšími ženami rodu, které byly obvykle stranou zájmu mužských testamentů.

---

²⁸⁸ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby*; TYTÉŽ (edd.), *Žena*.

²⁸⁹ P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 51.

²⁹⁰ Činišpánové z Heršláku, drobná rakouská šlechta držela v Českých zemích tvrz Heršlák (nyní Český Heršlák) do roku 1590, Justin Josef ZICHRASER, *Heršlák. Historie jedné staré hraniční tvrze*, Landbote 44, 1910, s. 10.

²⁹¹ „...XIII M[išeňských], na Heršláku z věna ujištěného, a z těch, že odkazuje Anně z Heršláku pakli by Alžběta Vnučka její bez vdání umřela, tehdy toho XIII M[išeňského], aby na Annu dceru její spadlo. Těch koní a kožich liščí odkázala Alžbětě své ostatek šatů chodících. Anně dceři své tak cínové nádoby odkázala Alžbětě vnučce své, než aby z toho vydala, Anně dceři její tři mísy cínové, že truhlici a některý prstýnek ty také odkázala Alžbětě vnučce své. Také tři krávy odkázala Anně dceři své...“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 76.

²⁹² „...A tak když táž paní Eliška umřela, prvně než ji pochovaly, pan Zibříd dal ty truhle k sobě vésti těmi voly...“, tamtéž, s. 78.

²⁹³ P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 51.

III.2.3. Sousedství

Život měšťana nebyl protkán pouze vztahy vzniklými jeho narozením do určité rodiny. Navazoval také řadu vztahů, které byly taktéž neformálního charakteru. Z knih svědeckých výpovědí lze sledovat, jak důležitou roli hrál v životě člověka vztah s jeho sousedy. Vztahy mezi jednotlivými sousedy mohly mít velmi blízký charakter, což se ukázalo během ohrožení jednoho z jeho členů. Nejvýznamnějším příkladem blízkého sousedského vztahu je mezi Jerolímem a Jírou Prokešem. Jerolím byl napaden slovně a fyzicky. V duchu dobrých sousedských vztahů, které mezi muži panovaly, mu Jíra přispěchal na pomoc. Útočníka napadl. Jeho čin mohl mít fatální důsledky, neboť se Jíra rozhodl k užití zbraně na ochranu souseda, vše ale mohlo skončit smrtí útočníka a následným trestným stíháním. Jírova reakce dokládá, že ve svém životě přisuzoval sousedu Jerolímovi velkou úlohu. I když ve svědectvích nebyl tento vztah pojmenován jako přátelství, z dnešního úhlu pohledu je možné jej tak charakterizovat. Jak si jinak vysvětlit, že byl ochoten být souzen s možným trestem smrti? Zatímco ve šlechtickém prostředí byl dobré přátelství známý,²⁹⁴ v měšťanské provenienci se tak často nevyskytuje. Samotné slovo přítel není ve svědectvích používáno, většinou byly ostatní osoby vystupující v průběhu konfliktu označeny jako „sousedé“.²⁹⁵ Lze pouze spekulovat, do jak velkého počtu případů zasáhli možní přátelé zúčastněných. Na základě jediného příkladu není možné vytvořit vypovídající charakteristiku vztahů mezi jednotlivými sousedy. Vztah Jerolíma a Jíry ukazuje na ideální sousedský vztah, který se téměř rovnal poutu rodinnému.

III.2.4. Vztah měšťana a žida

Otázce židů v raném novověku se věnovala řada autorů.²⁹⁶ Vztahy mezi měšťanem a židem byly již od počátku budování měst problematické. Každá sociální struktura

---

²⁹⁴ V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 133.

²⁹⁵ „...že jsem se svým sousedem Pavlem...“, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 11.

²⁹⁶ Výběrově srov. Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993; Jan PODLEŠÁK (ed.), *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*, České Budějovice 2002; Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004; Ferdinand SEIBT (Hg.), *Die Juden in den böhmischen Ländern*, München – Wien 1983; Lenka VESELÁ – PRUDKOVÁ, *Židé a česká společnost v zrcadle literatury. Od středověku k počátkům emancipace*, Praha 2003.

vnímala postavení židů ve společnosti jinak. Většinová společnost je v první řadě vnímala podle křesťanské doktríny jako Satanovi pomahače. Zejména pro obyvatele měst byl postoj k židům rozpolcený. Na jedné straně s židy měšťané obchodovali, na straně druhé byla plna řady tradičních předsudků, které byly zakomponovány i v první kodifikaci městského práva mistra Brikiého z Licka (1536).²⁹⁷ Knihy svědeckých výpovědí obsahují pouze jediný spor týkající se vztahu měšťana a žida. Jedná se o spor Mikuláše Pastora a Samuela žida. Samuel dlužil Mikuláši za „*věci krámské*“²⁹⁸ 28 grošů míšeňských.²⁹⁹ Samuel se naproti tomu brání, že již několikrát byl kvůli dluhu předvolán, Mikuláš nakonec stáhl žalobu a navíc byl dluh již promlčen. Mikuláš se zprvu snaží upozornit právě na atribut, který je židům prisuzován na nešlechtnost. Z další části výpovědi ale vyplývá, že právě „díky“ tomuto atributu byli židé vypovězeni z království.³⁰⁰ Spor ukazuje dvě věci. Za první dluh, který atypicky neměl scénář, měšťan – dlužník a žid – věřitel, ale právě naopak. Za druhé ukazuje na vědomí měšťana o vyhnání židů. Jedná se pravděpodobně o vyhnání židů po velkém požáru pražských měst roku 1541.³⁰¹ Mikuláš zmiňuje, že byli židé vyhnáni pro svou nešlechtnost. Reflektuje tak názor řady měšťanů, která se o vyhnání židů snažila celé roky, po požáru pražských měst úspěšně. Přesto i zde je možno vidět rozpor, neboť Mikuláš podle tohoto svědectví se Samuelem obchodoval, takže vůči němu zprvu neměl tak odmítavý postoj, jaký vyjadřuje nyní.

I když svědecké výpovědi obsahují pouhou jednu pří mezi měšťanem a židem ukazují na smýšlení měšťana o osobě jiného vyznání. Odkazuje na mnohé předsudky zakořeněné zejména v obyvatelích měst. V druhém sledu ukazuje obchod, který mezi měšťanem a židem i přes tyto negativní předsudky probíhal navíc v případě této konkrétní výpovědi v méně obvyklém směru.

---

²⁹⁷ O tom více: J. JIREČEK (ed.), *M. Brikiého z Licka, Kapitola LXXII. Židovský řád, císaři vyměřený a papežem Klimentem šestým stvrzený, k městské správě potřebný*.

²⁹⁸ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1114, s. 39.

²⁹⁹ „...toho vinil jest jeho z XXVIII gl M kteréž jest jemu týž Samuel za věci krámské povinován zůstal...“, tamtéž, s. 39.

³⁰⁰ „...dluhu neodpírá než toliko, že jest takový dluh se promlčel [...] o tom se vůbec ví, že [j]s[o]u pro nešlechtnost svou všemi třemi stavy z tohoto království vypověděni...“, tamtéž, s. 39.

³⁰¹ S ohledem na dataci vzniku knih, tedy 1547-1556. Vypovězení židů roku 1557 již v návaznosti na zmiňovaný návrat Samuela do Čech nekoresponduje.

III.3. *Paměť*

Studium paměti rané novověké společnosti se česká historická věda začala věnovat počátkem 21. století. Práce, které si daly za cíl prozkoumat utváření paměti a její předávání se soustředily na šlechtu³⁰² i obyvatele měst.³⁰³ Paměť vypovídá o způsobu myšlení současníků a o jejich názoru na svět okolo nich. Knihy svědeckých výpovědí paměti konkrétního měšťana nebo měšťanů neobsahují. Podle několika svědků, kteří odkazují na paměť,³⁰⁴ je možné vytvořit představu o povědomí měšťana raného novověku. Většiny svědectví jsou uvozena slovním spojením „...*to mám v paměti*...“ nebo „...*to dobře pamatuji*...“ apod., která měla následujícímu svědectví dodat váhu pravdivosti. Svědek odkazem na svou paměť dokazoval pravdivost svého tvrzení nebo jeho verze událostí. I když se některé spory vedly i řadu let po událostech, jež stály na jejich počátku, měšťan si byl vědom síly své paměti a nebál se na ní odkázat. Konflikty o hranice panství vypovídají o povědomí lidí žijících na sporném území nejenom o konkrétní poloze hranic ale i o majiteli panství. Pokud si lidé nebyli jistí, odkazovali na slova jejich předků.³⁰⁵ Paměť měšťana nevytvářel on sám, byla budována a předávána generacemi jeho předků. Jeho dobrá paměť mu umožnila stát se svědkem v soudním procesu a dodat váhu jeho tvrzení. Již podle zařazení do kontextu času události mohl soud v porovnání s ostatními svědectvími určit pravdivost jednotlivých tvrzení.³⁰⁶ Zároveň mu v případě jeho vlastního ohrožení spojeného s nárokem jiného šlechtice na odvádění berní mohla pomoci k rozhodnutí soudní pře v jeho prospěch. Případ Jíry Rodlara je toho jasným důkazem. Burian ze Šonova se snažil získat

---

³⁰² Srov. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

³⁰³ Zejména práce Marie TOŠNEROVÉ, *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1628. Studie o rukopisech*, Praha 2010; TÁŽ, *Kronika města Kadaně v kontextu předbělohorského kronikářství*, Studie o rukopisech 39, 2009, s. 331–337.

³⁰⁴ Např. „*Martin Rodlar .... svědčil takto. To jest mi dobře vědomo, neb jsem se na tom Rodlarově mlýně rodil i vychoval ... pány z Rožmberka za pány sme měly...*“, SOKA České Budějovice, AM České Budějovice inv. č. 1114, s. 12.; „...*To dobře v paměti mám, že ten úterý před smrtí nebožtíka Valenty z Radostic, kterýž poté v pátek umřel...*“, tamtéž, s. 85.

³⁰⁵ „...*také jsem často od svého otce slýchal, nýbrž i on od svých předků slýchal...*“, tamtéž, s. 11.

³⁰⁶ Např. „...*Mám to v paměti, bylo na S[vatou] Ludmilu před sv[atým] Václavem nyní minulou...*“, tamtéž, s. 81.

Rodlarův mlýn. Jedinou možnou obranu pro Jíru představovala jeho paměť a paměť jeho sousedů.³⁰⁷ Spolu s odkazem na paměť jeho předků měla zajistit pokračování odvádění berní Rožmberkům.³⁰⁸ Podobně paměť využívali obyvatelé vsi Radostice. I když spor o uvedenou ves začal téměř šedesát let po poslední změně majitele, vesničané opírali svá svědectví o povědomí jejich předků. Jak důležité bylo toto povědomí pro šlechtice, kteří se o ves přeli, svědčí snaha ovlivnit místní obyvatele. Výmluvným je křivé svědectví Ondry Nováka.³⁰⁹ Paměť mohla určit hranici sporných území, jako tomu bylo v případě pře o „Horní les“ mezi Rožmberky a Zděnkem Malovcem z Malovic. Svědčí o tom výpověď, která tlumočila slova zdejšího hajného.³¹⁰

Tyto příklady vypovídají o důležité roli, kterou paměť pro raně novověkého člověka představovala. Soudce podle paměti více svědků mohl určit pravdivost jejich tvrzení a zároveň konkrétní čas události, jež soudu předcházela. Dobrá paměť mohla mlynáři pomoci vyřešit spor o placení berní, kdy se o tyto platy zajímali dva různí šlechtici. Pro šlechtice naopak paměť obyvatel sporných území znamenala možné rozhodnutí soudu v jeho prospěch. Snažil se ji proto přesvědčit i za cenu křivého svědectví. Svědectví týkající se sporných území zároveň ukazují na povědomí člověka raného novověku o hranicích, které ho obklopovaly.

---

³⁰⁷ „...já a můj otec jsme dobře přes LXX let v té osadě a nikdy jsme neslychaly, aby mlynář na Rodlarově mlýně koho jiného než pány z Rožm[ber]ka měl za pány míti...“, tamtéž, s. 12.

³⁰⁸ „...také jsem často od svého otce slýchal, nýbrž i on od svých předků slýchal, že je ten mlýn tu přišel od nějakého pana Vaška z Rovného kterýž ten plat k [...] panství paměti Rožmberské[mu] dáti měl...“, tamtéž, s. 11.

³⁰⁹ „...A on vzav mne samého do komory pověděl, že pan Mikuláš Humpolec svým křikem jej k tomu přivedl, že jest se podřekl...“, Tamtéž, s. 94.

³¹⁰ „...Také jsem slýchal od nebožtíka Maška Hajného, když ukazoval ten kámen, u kterého nedávno hrob vykopán byl, že jest to pravý mezník přes rybník k druhému kameni a hranicemi Mirotínským jaký pak i na smrčinách kříže vysekané byly...“, tamtéž, s. 90.

IV. Závěr

Cílem předkládané bakalářské práce bylo navázat na výzkum trestněprávních pramenů týkajících se měst.³¹¹ Jako pramen byly použity heuristicky bohaté a doposud neprozkoumané Knihy svědeckých výpovědí z let 1547-1556, které obsahovaly 62 sporů a svědectví.

Při porovnání s jinými městy³¹² byly zjištěny pouze s nepatrnými odchylkami tytéž hlavní typy konfliktů. Zejména konflikty majetkové, které tvořily jednu třetinu svědectví, byly pro raně novověké městské soudnictví typické. Nejvíce zastoupeným druhem majetkového konfliktu byl dluh. Častý je rovněž delikt proti zdraví a tělu člověka. Městský soud v Českých Budějovicích musel řešit jediný spor zabití.³¹³ K projednání se dostala řada rvaček a napadení,³¹⁴ v porovnání s ostatními oblastmi tak České Budějovice netrpěly takovou mírou těžké kriminality. Stejně jako v jiných městech je velký podíl sporů věnován testamentům.³¹⁵ Naopak obsahují malý počet svědectví sepsaných za účelem pře o nactiutrání. Zajímavostí jsou svědectví týkající se konfliktů o části panství a sporné hranice mezi nimi, které se v dalších pracích nevyskytují. Knihy obsahují spory ojedinělé, které nenachází zastoupení v jiných oblastech. Dokreslují tak jedinečnou a svéráznou podobu každé městské oblasti. Výzkumy z jiných měst přinášejí případné rozuzlení konfliktů, které budějovické knihy v letech 1547 až 1556 neobsahují. Pro studium městského práva a soudnictví jsou těžko použitelné.

Ze soupisů svědeckých výpovědí lze také sledovat skladbu městského obyvatelstva, zejména vztahy mezi jeho jednotlivými členy i osobami s jiným sociálním statutem. Vypovídají také o znalosti člověka raného novověku o tehdejších reáliích, např. o majiteli panství, na němž byl usedlí nebo o nařízeních vydaných panovníkem.³¹⁶

---

³¹¹ J. PÁNEK; *Smolná kniha*; TÝŽ, *Městské hrdelní soudnictví*; O. HLADÍK, *Kriminalita*.

³¹² J. PÁNEK, Divišov a Brdy; O. HLADÍK, *Nové Město pražské*.

³¹³ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 1115, s. 86.

³¹⁴ Tamtéž, *Svědění k potřebě Matějky z Újezda*, 1550; Tamtéž, inv. č. 1114, *Svědectví k žádosti urozeného pana Mikuláše Humpolce z Tuchoraze*, 1547.

³¹⁵ Srov. M. HRUBÁ, *Nedávej statku*; T. MALÝ, *Kterak Starochrudimští na smrtelném loži*.

³¹⁶ Zde zejména o vyhnání židů z Prahy.

Nejčastějším aktérem soudních pří byl Burian ze Šonova. Jeho aktivita ukazuje velmi ambiciózního šlechtice z rytířského rodu. Dalšími účastníky konfliktů byli místní řemeslníci, venkované a lidé přijíždějící do města kvůli obchodu.

Pokud jde o individuální představy měšťana, obsahují svědecké výpovědi odpovědi na některé kladené otázky. Zejména pojem měšťanské cti, který byl obsažen ve sporech trestněprávních, ukazuje na hodnotu tohoto atributu pro člověka žijícího ve městě. I když knihy neobsahují pře o nactiutrhání, v dalších konfliktech zobrazují, jak velkou vážnost měla čest v očích lidí raného novověku. Mohla být příčinou aktu fyzického násilí a v mnoha případech skutečně byla. Jakékoliv narušení cti měšťana tak podle jeho představ bylo důvodem k odpovídající odvetě. Její ztráta v očích současníků mohla mít pro člověka katastrofální následky od ztráty majetku k definitivnímu vyloučení z městské společnosti. Výpovědi tak potvrzují závěry studií zabývajících se tímto tématem.³¹⁷ Pro raně novověkého měšťana byla důležitá čest celé rodiny. Rodina působila podle svědeckých výpovědí jako soudržná sociální skupina, která byla ochotna postavit se proti útokům na její jednotlivé členy. Konflikt uvnitř rodiny nastal v souvislosti s úmrtím hlavy domácnosti, kdy mohli nespokojení potomci žádat revizi poslední vůle rodiče. Na příkladu testamentu umírající šlechtičny znázorňují princip ženské solidarity. Ženy, které byly opomíjeny nebo zcela vyloučeny ze závětí mužů, dokazovaly odkázáním vlastního majetku sounáležitost s dalšími příslušnicemi rodu ženského pohlaví. Dalším důležitým vztahem bylo pro měšťana sousedství, které někdy dosahovalo téměř rodinného pouta. Svědectví zobrazují vztah měšťana a člověka jiného konkrétně židovského vyznání. Vztah byl již od počátku problematický a souvisel především s dobovou křesťanskou doktrínou. Ta vykreslovala židy jako nepřátele všeho křesťanstva a přisuzovala jim spojení s antikristem. Podle svědectví i přes toto evidentně negativní znázornění docházelo k obchodu mezi měšťany a židy. Je možné usoudit, že v případě obchodu mohly být náboženské rozdíly a předsudky odsunuty do pozadí. Pokud se obchod nezdařil, mohl naopak měšťan tyto předsudky použít ve svůj prospěch. V tomto pohledu mu dávala za pravdu Práva městská sestavená mistrem Brikcím z Licka roku 1536. Důležitou funkci plnila pro raně novověkého člověka paměť. Stávala se nejen prostředníkem vědomí o svém společenském postavení, ukazovala také na znalosti soudobých reálií. Pro soudce byla paměť důležitá z důvodu prokázání pravdivosti jednotlivých výpovědí. Venkovanu zase přinášela povědomí

---

³¹⁷ Srov. V. BŮŽEK, *Společnost*, s. 390-394; R. van DÜLMEN, *Kultura II*, s. 189-208.

o vrchnosti. V případě konfliktu s jiným pozemkovým vlastníkem mohl odkázat na svou paměť nebo paměť svých předků a dokázat tak svou poddanskou příslušnost. Šlechtě přinášelo povědomí lidí žijících na sporném území možné rozhodnutí pře o toto území, proto se ho snažila ovlivnit.

Pro hlubší poznání kolektivních představ měšťanů bude zapotřebí hlubšího komparativního výzkumu. Poslední roky ukazují změny ve vnímání trestněprávních pramenů jako prostředků k postihnutí dějin kriminality ale jako možných východisek pro zkoumání dějin každodennosti měšťanů. K vymezení myšlenkového světa měšťana raného novověku by bylo zapotřebí doplnit výzkumy o jiné prameny hromadné povahy. Prostudování vydaných edic trestněprávních pramenů optikou dějin každodennosti a jejich následné srovnání by mohlo přinést ucelenou představu o kolektivních a individuálních představách měšťanů. Předložená práce doplňuje výzkumy jiných oblastí a otevírá cestu pro hlubší zkoumání raně novověkých měst a měšťanů.

V. Seznam použitých pramenů a literatury

V.1. *Nevydané prameny*

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Městské knihy, inv. č. 1114.

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, Městské knihy, inv. č. 1115.

V.2. *Vydané prameny*

JIREČEK, Josef (ed.), *M. Brikiho z Licka Práva Městská*, Praha 1880.

JIREČEK, Josef (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská Království českého a Markrabství moravského*, Praha 1876.

V.3. *Literatura*

ADAMOVÁ, Karolína, *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*, in: Pocta akademiku Vaněčkovi k sedmdesátým narozeninám, Praha 1975, s. 101-112.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010.

BŮŽEK, Václav, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 2006.

FRANCEK, Jindřich, *24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006.

FRANCEK, Jindřich, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha 1993.

HLADÍK, Ondřej, *Kriminalita v rudolfínské Praze, Zločin a právo na Novém Městě pražském v letech 1585-1593*, Praha 2012.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.

HRUBÁ, Michaela, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

JANÁČEK, Josef, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547*, Praha 1968-1984.

KODADOVÁ, Václava, *Korespondence purkmistra a rady města České Budějovice s Bohunkou z Pernštejna a na Hluboké v letech 1545 – 1548*, České Budějovice 2006.
(= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty).

KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice 2002.

- KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan (edd.), *Vladislavské zřízení zemské. A navazující prameny*, Praha 2007.
- MALÝ, Karel, *O smolných knihách a právu útrpném*, Dějiny a současnost 3, 1961, s. 16-18.
- MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách 15. a 16. století*, Praha 1979.
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1977.
- MALÝ, Tomáš, *Kterak Starochrudimští na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36.
- MILLER, Jaroslav, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*, Praha 2006.
- PALACKÝ, František (ed.), *Akta veřejná i sněmovní v Čechách od roku 1500 do 1509*, Praha 1872 (= Archiv český 6).
- PÁNEK, Jaroslav, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. Výsledky, problémy a perspektivy studia*, Československý časopis historický 32, 1984, s. 698 – 701.
- PÁNEK, Jaroslav, *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Praha 1977.
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.
- PLETZER, Karel, *Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova. Příspěvek k dějinám české literatury XVI. století*, Jihočeský sborník historický 28, 1959, s. 17-24.
- PLETZER, Karel, *Z historie Radostic v období feudalismu*, Výběr 23, 1986, 175 – 184.
- POHL, Jan, *Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1910.
- RENNER, Jan, *Knihy černé královského města Rakovníka*, Rakovník 1927.
- ROEDL, Bohumír, *Smolné knihy města Loun*, Sborník Okresního archivu v Lounech 6, 1993, s. 3-108.
- ROEDL, Bohumír, *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám městského soudnictví před Bílou horou*, Folia historica bohemia 7, 1984, s. 251-267.
- SCHÖNBEKOVÁ, Martina, *Korespondence mezi purkmistrem a radou města Českých Budějovic a rychtářem a konšely města Třeboň v 16. století*, České Budějovice 2013 (= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty).

SIGLOVÁ, Tereza, *Soudové zisky nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Brno 2011.

STARÝ, Marek, *Rytíři a pochybní rytíři Slavkovští ze Skalice a Šonova*, Heraldická ročenka, 2011, s. 60-81.

ŠTARHA, Ivan, *Smolná kniha Nového Města na Moravě. Edice zápisu novoměstského hrdelního soudu*, Západní Morava 11, 2007, s. 107-131.

van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.

van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku II. Vesnice a město*, Praha 2006.

van DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha, 2003.

ZICHRASER, Justin Josef, *Heršlák. Historie jedné staré hraniční tvrze*, Landbote 44, 1910, s. 9-10.

V.4. *Internetové zdroje*

HOMOLKOVÁ, Eliška, *Dějiny Vhlav a jejich kulturněhistorické souvislosti*, k dispozici na <http://vhlavy.cz/web.org/historie6.html> (k 17. 9. 2012).